

Egy mesterember életútja

(BUDAI JÓZSEF PÁPAI ÁCSMESTER
EMLÉKKÖNYVE)

Egy mesterember életútja általában nem bővelkedik különleges eseményekben. Legtöbbjükről jó, ha annyit tudunk — még akkor is, ha nagy történelmi események részesei voltak —, hogy hol és mikor születtek meddig éltek. A hétköznapi ember reagálását a társadalmi környezet változásaira nem, vagy csak kevésbé ismerjük. A „tömeg”, egy réteg vagy osztály viselkedését, érdekeit, indítékait utólag is viszonylag könnyen rekonstruálhatjuk, de hogy ennek a tömegnek egy-egy tagja hogyan viselkedett, élt, azt csak ritkán van módunk megismerni.

Szerencsés egybeesés, hogy Francsics József pápai születésű borbélymester naplójának feldolgozása után¹ a Közlemények olvasóit most ismét egy pápai mesterember életével ismertethetjük meg, a közben változó gazdasági és társadalmi körülmények között korban előre haladva mintegy fél évszázadot.

Budai József pápai ácsmester emlékkönyvét számkra éppen az teszi értékessé, hogy belőle — ha néha hézagosan is — egy teljes életutat ismerhetünk meg. 42 év — ennyit élt Budai József — nem hosszú idő, de jelentőségét növeli, hogy egybeesik a vidéki munkásmozgalom megerősödésével, az első világháborúval, az 1918—19-es forradalmakkal, az ellenforradalom hatalomra jutásával és konszolidációjával. Tovább növeli az emlékkönyv értékét az is, hogy benne a forradalmi események leírása és az ellenforradalmi rendszer bírálata olyan korban íródott meg, amikor a fennálló rendszer minden eszközzel üldözte a forradalmaknak még az emlékét is.

Ebből az időszakból megismerni egy ember életét, gondolatait és érzéseit, amely a sok egyéni vonás mellett természetesen általános, a munkásosztályra jellemző vonásokat is tartalmaz, úgy véljük minden, a történelmet szerető és e történelemmel foglalkozó ember számára értékes lehet.

Budai József 1885. május 31-én a család harmadik gyermekeként született Pápán. Atyai nagyapja még marhakereskedő volt, de apja már ácsmesterként működött. A család lassú lecsúszása, a kisvárosban jelentős szerepet játszó kereskedői rétegből a kevésbé jelentős kisiparosi rétegbe, már a XIX. század közepén végbement.² Ennek ellenére viszonylagos jómódban éltek. A szákszavú leírásból azonban nem derül ki, hogy a család a négy gyermek nevelésével, iskoláztatásával mennyit törődött? Valószínű, hogy Budai József az elemi iskola elvégzése után hamarosan az ács szakma elsajátításához kezdett.

Pontos adataink Budai inaskodásának, tanonckodásának időszakára vonatkozóan nincsenek, csak annyit tudunk, hogy másodéves tanonc korában kiemelkedő szerepet vitt a pápai ifjúmunkás-szervezetben, ahol először titkár, majd alelnök és végül felszabadulásáig elnöki tisztséget töltött be. 1906 nyarán már mint segéd az ácssegédek egyesületének vezetőségét szervezi át az egyesület titkáraként. Közben egyre szorosabb kapcsolatba kerül a mozgalommal, „... a legnagyobb odaadással gyakoroltam magamat munkásszónoknak. Azzá akartam képezni magamat” — írja.

1906 végén ő szervezi az ácssegédek mozgalmát a kollektív szerződés megkötéséért. Ez az első olyan, a mozgalmi tevékenységével kapcsolatos esemény, amelyről részletesen számol be emlékkönyvében.

Írás közben szinte újraélve, lelkesedve ismerteti az eseményeket. Büszkeséggel, de nem dicsekvési szándékkal mondja el: mit tett azért, hogy mozgalmuk győzelmet érhesen el. A sztrájk sikere ellenére hősiüket megrágalmazzák a szakszervezeti központtól kapott ellenállási segély elsikkasztásával. A seb, amit ez a rágalom a fiatal segéden üt, sokkal mélyebb, mint azt bárki is gondolta volna. Hosszú időre kiábrándul mindenféle mozgalmi munkából. Sértődöttsége és kiábrándultsága olyan nagyfokú, hogy vezetőségi tiszteről való lemondása mellett még a városban sem érzi jól magát, és amint teheti, apja könyörgése ellenére Budapestre megy és ott vállal munkát.

Budapesten a szakszervezeti központ vezetői megkísérlik, hogy Budai megbillent lelki egyensúlyát helyreállítsák, de hiába. Ő maga is panaszkodik, hogy bármihez kezd, a pápai emlék önbizalmát mindig megsemmisíti.

Így telik el másfél év (1907 augusztusától — 1908 teléig), amit a Velisch cégnél tölt el. Szorgalma azonban a régi marad. A politikai munka helyett szakmai ismeretei bővítésére törekszik. Miután Feldmann Ferenc kollégájából sikerül kiszedni, mivel tölti szabad idejét — Feldmann titokban az ácsmesteri vizsgára készül, de ezt még szobatársának sem meri elárulni, attól való félelmében, hogy ha ez kitudódik, akkor őt elbocsájtják állásából —, megkéri, vigye őt is magával, mert ő is szeretne tanulni.

Tehát munka és tanulás foglalja le hősiüket, és lassan úgy látszik begyógyul a régi pápai seb is. Ez a tény és Fritz mester ravaszága — Fritz készítette fel őket a vizsgára — készítette arra, hogy visszatérjen

Pápára. Fritznek ugyanis „... megvolt a jóakarata, hogy akár tíz évig is tanulhatunk, azonban vizsgára még nem ereszt bennünket.” A visszatérést segíthette az a tény, hogy apja 1906-ban önállósult,³ és így annak vállalkozásában dolgozhatott. Nagyobb reménye volt a vizsgára való jó felkészülésre is.

Ilyen körülmények között dolgozik és tanul tovább, míg 1910 novemberében Veszprémben sikeresen leteszi a mestervizsgát. Ezután hamarosan kiváltja iparengedélyét és önálló építkezési vállalkozó lesz.⁴

A világháború kitöréséig, pontosabban behívásáig nem tudunk meg lényeges dolgot életéről, tevékenységéről. Mindössze egy mondattal utal erre az időszakra: „Amíg a háború ki nem tört, legszebb reményekre jogosított kis üzletem forgalma.” Ennek alapján feltelezhetjük, hogy az öt év szorgalmas munkával telt el. A segédből lett vállalkozó, bizonyára ugyanúgy dolgozott tovább mint eddig, csak nagyobb nyereséggel. Bár azt külön kihangsúlyozta, hogy „... munkásaimat pedig, ha voltak, magamhoz hasonló munkások tiszteletével vettem körül.” Jó uton haladt, hogy elfelejtse fiatalkori sérelmét, de politikai ambícióit is.

Ekkor következik be az újabb fordulat Budai életében. Be kell vonulnia katonának. 1915. február 15-én, a bevonulással megkezdődik egy újabb másfél éves időszak, amely ácsmesterünk hátralevő életére két fontos szempontból is kihat. Az egyik: a fronton szerzett betegsége (tüdő-, szív-, vesebaj); a másik: mindenfajta elnyomásnak és a háborúnak a gyűlölete — ismét politikai emberré válása.

A nagykanizsai 20. honvéd gyalogezredben nem tartott sokáig a kiképzés. Április 10-én már el is indítják őket Erdélybe. Az itt töltött csaknem egy év viszonylag nyugodtan telt el. Ebben szerepet játszott az is, hogy mint ácsot az utászokhoz osztották be. 1915. április 10. és 1916. február 18. között határerődítési munkálatokban vesz részt, így élete nem forog közvetlen veszélyben, de itt betegszik meg első ízben (1915. május—augusztus). Betegsége után kerül át a 312. honvéd gyalogezredhez, Istvánffy Miklós alezredes⁵ parancsnoksága alá, s ezzel az ezreddel kerül át a galíciai frontra.

A Galiciában töltött fél év „tűrhető volt” — írja Budai. A szolgálat ugyan nehéz, hiszen egy rendkívül erős védelmi vonal kiépítésén vesz részt, de az ellátás kielégítő volt.

Ennek az időszaknak a történetét írva számol be az első megrázó eseményről, amely a háborúból való kiábrándulásának, a háború megutálásának első állomása.

1916 húsvétja a testvériség és a szeretet igazi ünnepévé vált a frontokon. Az emlékkönyvnek egyik legszebb és legmegrázóbb része ennek a húsvéti ünnepnek a leírása. Mintha két napra a béke köszöntött volna be. A tegnapi ellenfelek most egymást ajándékozták meg, baráti ölelésekkel és csókokkal köszöntötték egymást, és kölcsönösen megfogadták, hogy nem fognak egymásra löni, hisz mindannyian csak szánalmas áldozatok, és az igazi ellenség nem a frontokon van.

Ebből a két napos boldog kábulatból, csak az ünnep végét jelző lövés ébresztette fel őket. A nyuglomnak, békének egyszerre vége szakad. De minden megy tovább.

Az oroszok közül, akiket még a magyar vonalban találtak, hátravitték mint hadifoglyot. S három hét múlva, amikor az orosz vonal katonaságát lecserélik — kozákokat és cári gárdistákat hoznak helyükbe —, visszaáll a régi helyzet. Ismét ellenségek állnak egymással szemben.

A Bruszilov-offenzíva megindulásával kezdődnek meg Budai számára is a megpróbáltatások. A napokig tartó tüzérségi előkészítés, majd az orosz gyalogság meginduló támadása visszavonulásra kényszeríti az ő ezredüket is. A visszavonulás és az állandó harc közben megismeri, mit jelent igazán a háború; éhség, szomjúság, halál, gyávaság, tiszték kegyetlensége. S mikor tudomást szerez arról, hogy saját tüzérségük lőtte halomra az oroszok által bekerített egyik magyar egységet elhatározza, hogy „... azon leszek, hogy a frontról belső szolgálatra kerüljek, csak az alkalmat vártam.”

Mint utász, a közkatonához viszonyítva, még a visszavonulás alatt is kedvezőbb helyzetben volt, többet látott és tapasztalt. Így érthető, hogy a frontról adott helyzetképei, közvetlen felettéseiéről és a többi tisztről készült jellemzései jobbak és pontosabbak, mint azt egy közkatonától elvárhatnánk.

Budai, amikor elhatározza, hogy amint lehet megmegszabadul a frontról, még nem is sejti, hogy erre hamarosan — igaz nem a legszerencsésebb körülmények között — sor kerül.

1916 szeptember elején kiújul az előző évben szerzett betegsége. Először frontkórházba kerül, majd a krízis elmúltával a többi lábadozóval együtt a háterszágba szállítják.

Végigjárja a fél ország kórházait, mire Sopronon keresztül Pápára jut.

A háborút máig végképp megutáló Budait Pápán érte a másik nagy kiábrándulás — a háterszág nyomorúságos élete. Ilyen nagy nyomorra, úgy látszik, nem számított. Felháborodva tapasztalja, hogy az alatt a másfél év alatt, amit ő a fronton töltött, az otthon maradtak sorsa mennyire megnehezedett. Sem neki, sem másoknak nem volt különösebb éleslátásra szükség, hogy meglássa, kiknek a vállán nyugszik a háború minden terhe, és kik azok, akik még ebből is hasznot húznak maguknak. Az egész város, de különösen saját családjának nyomorúsága újabb, még súlyosabb elhatározásra készíti. Most már nincs szó lelkesedésről, de még a hazafias kötelesség vállalásáról sem. Úgy érzi — teljesen jogosan —, hogy azoknak, akik őket a frontra küldték, kötelességük lett volna legalább az otthoniakról gondoskodni.

Ilyen és ehhez hasonló gondolatokat vet papírra, jellemezve és értékelve az otthoni tapasztalatait, és közben egyre nő benne az utálat és gyűlölet a háború és annak haszonélvezőivel szemben. „Elhatároztam magamban, többé nem fognak mint katonát használni, inkább feláldozom életemet, de frontra nem megyek” — írja emlékkönyvében, az otthoni tapasztalatok summázásaként.

Szerencsésére, vagy szerencsétlenségére betegsége nehezen gyógyul; igaz a katonai kórházban alkalmazott gyógymód sem volt a legtökéletesebb. Csak a sza-

natóriumban eltöltött négy hónap hagyott benne kellemes emléket. A békés környezetben betegsége annyit javul, hogy lábadozóként ismét visszakérül Nagykanizsára. Még fél évig hol szabadságon van, hol orvosi kezelésre jár, és minden alkalmat megragad, hogy a frontra küldését elkerülje. Így lesz tagja az egyik sorozó bizottságnak mint irnok. Egy hónapig járják a Zala megyei falvakat, s mint írja: „... éppen a félig halott emberek nem lettek besorozva.”

A sorozó bizottsági munka befejeztével ismét a frontra küldés veszélye fenyegeti. Beteg ugyan még mindig, de mert mozogni tud, a fiatal segédorvos katonai szolgálatra alkalmasnak találja. Ebben a helyzetben már nem lehet az időt húzni. Két lehetősége van: belenyugodni az orvosi döntésbe — bár tudja, hogy nem gyógyult meg teljesen —, vagy parancs-megtagadással, és esetleg hadbírósi elítélés veszélyének felidézésével, követelni az újabb, becsületos orvosi kivizsgálást. Úgy érzi veszíteni valója nincs. Front, vagy hadbírósi és ezzel szemben a katonai szolgálattól való menekülés reménye, ez a két alternatíva áll előtte. Ő, elszántan, igazságában és szerencsében bízva az utóbbit választja. A segédorvos maga is meglepődik a határozott fellépésén, s az ezredorvoshoz irányítja a beteget. Az ezredorvos becsületessége végül megmenti a csaknem biztos haláltól. A nagykanizsai és budapesti kivizsgálások után 1917. október 13-án végleg felmentik mindenféle katonai szolgálat alól, mint 70%-os hadirokkantat.

Megkönnyebülten térhet haza Pápára, de otthon már szomorú helyzet várja. Apja súlyos beteg. Kétségbeesetten mindent megpróbál, hogy beteg apjának — a lehetőségekhez mérten — a legszükségesebbeket elő tudja teremteni. A beszerzési nehézségek és a család rossz anyagi helyzete azonban ezt nem teszik lehetővé. „... a legnagyobb gyötrelmem az volt — írja Budai —, hogy ehető kenyeret vagy tésztát nem tudtam neki nyújtani utolsó napjaiban, sem petróleumot teremteni, hogy este világíthatunk volna. Oly annyira nagy volt az anyagi nyomorúságunk, hogy inkább a nyomort, mint a kórt tartottam megölőjének.”

Apja halála miatt érzett fájdalmát, keserűségét csak fokozza, hogy ebben az időben ő is súlyos beteg. Anyja és nővére tartják el őt is nyomorúságos kis hadisegélyükből.

1918 májusáig beteg, de júniusban kiváltja ismét az iparendélyét.⁶ Bár dolgozni még nem tud, de a munka felvállalását és ellenőrzését maga végzi. Betegsége miatt visszavonult életet él, saját maga és családja (anyja, nővére és annak gyermekei) eltartása minden enegiját leköti. „Sem politika, sem más nem érdekelt” — írja, de az újságokat élénk figyelemmel olvassa, nem hagyja magát az újságok hazug propagandájával becsapni; jól megérti a sorok mögött rejlő lényegét. Különösen a front és a belpolitikai élet eseményeit kíséri figyelemmel, a város gazdasági és társadalmi lezülését pedig napról-napra saját szemével látja, sőt, ami még ennél is fontosabb, bőrén tapasztalja.

Kiábrándultsága már olyan nagyfokú, hogy a háború befejezésétől sem vár túl sokat. Úgy érzi, a bűn, a nyomor,

a család már annyira elborított mindent, hogy a közeli kibontakozás szinte reménytelen.

Még az őszirózsás forradalom hírére is kételkedéssel fogadja. Csak amikor a forradalom szele a kisvárost is eléri, akkor ébred tudatára az események jelentőségének.

Mint az építőiparosok képviselője vesz részt az Ipartestület forrongó gyűlésén, ahol a régi vezetőség bűneit tárgyalják meg az egybegyűlt iparosok, és új szakmai szervezetek megalakítását határozzák el. Az ő feladata lesz az építőiparosok megszervezése. Ennek sikeres elvégzése után, az újonnan alakuló „iparosok szabad szervezete” jegyzője lesz.

Most már a forradalmi mozgás közepébe kerül. Az az ember, aki eddig visszavonult életet élt, most mintha kicserélték volna — munkái nemzetőrnek állottak, és maga is beszünteti az ács munkát —, minden erejével azokra a feladatokra koncentrál, amelyekkel a forradalom érdekeit szolgálhatja. Igazán hisz abban, hogy itt az alkalom, meg lehet változtatni az eddigi életet. Bár a felmerülő nehézségek napról-napra figyelmeztetik, hogy nem könnyű, amire ő és a forradalom többi híve vállalkozott, de tudja, hogy a forradalom vívmányainak megtartása sok munkát és nagy fegyelmet követel. „A jelen nagyon sivár volt, de annál nagyobb reményekkel bízott bennünket a jövő.”

Egyre több feladattal bízzák meg. Tagja lesz az árvizsgáló bizottságnak, majd a katonai és munkástanácsban az iparosok képviselője. A közellátás ellenőrzése és egyéb feladatok, annyira igénybe veszik idejét, hogy „... naponta, gyakran a hajnal vetett haza” — írja munkájáról.

Buxbaum Béla, Balla Róbert⁷ és mások rábeszélésére a nemzetőrségbe is belép. Igaz nem hosszú ideig, inkább csak a fentiek rábeszélésének engedve, akik, mivel Budai munkaadói múltjára hivatkozva önrészesen visszautasította a munkanélküli segélyt, nemzetőri fizetéssel akarták megélhetését biztosítani. 20 napi szolgálat után otthagyja a nemzetőrséget, mert szolgálatát — ő az őrhelyek polgári ellenőre — magára nézve megalázónak tartja: „... mert természetem és felfogásommal ellenkezett, otthagytam. Inkább nyomorgok, sem mint besúgó legyek bármely irányban.”

A közéleti tevékenységbe való bekapcsolódása jó alkalom arra is, hogy a kisvárosban a forradalom alatt létrejött különböző társadalmi és politikai csoportosulásokat közletről megismerje. Ezekről a típusokról és csoportosulásokról tömör és találó jellemzést is ad.

A forradalom tüzenél saját pecsenyőjüket sütögetőket és a bujtogató, a tömegek elkeseredettségét kihasználó, antiszemizmussal szító keresztényszocialistákat egyaránt elítéli. A harmadik csoport — ahova önmagát is sorolja — a baloldali értelmiség, az SZDP helyi vezetősége és az őket körülvevő tagság, akiket „... irányított az a tudat, hogy a forradalom vívmányai csak a tömegek lelki nyugalma mellett lehet a közre értékes és gyümölcsöző.”

Mindezen tevékenységek mellett, még a város szociális és gazdasági fejlesztési tervének a kidolgozásában is részt vesz. Ennek eredményeként lesz tagja annak a delegációnak, amelyet a város és az SZDP helyi szervezete

küldött fel 1919 februárjában Budapestre, hogy ezekhez a tervekhez a minisztériumok támogatását megszerezzék. Az ő feladata volt Kristófi, városi mérnökkel együtt, különböző építési ügyek megbeszélése a minisztériumokban.

Mint a fentiekből is jól kitűnik, Budai a polgári forradalom ideje alatt teljes energiával, szinte éjt-nappallá téve dolgozik, Eddigi életét nyomon kísérve, nem kell különösebb magyarázatát adnunk ennek a magatartásnak. Emlékkönyvét olvasva úgy tűnik, hogy visszanyerte ifjúkori lelkesedését, energiáját, és társai bizalmát sok munkával szolgálja meg.

Aktivitásának tetőpontján éri a két párt egyesülének és a Tanácsköztársaság kikiáltásának a híre, amit, mint meggyőződéses szociáldemokrata, értetlenül fogad. „Sokan voltunk, kik könnyezve olvastuk az első jelentéseket, mert hisz diktatori kormányzás egyre megy akár munkás, akár cézár” — írja visszaemlékezéseiben.

A diktatúra szükségességének megnevezése három okra vezethető vissza; centrista álláspontja — a demokrácia túlzott tisztelete —, a szocialisták addigi kommunistaellenes propagandája⁸ és személyes emberi tulajdonságai. Már a nemzetőrségből való kilépésének indoklásakor, de itt a diktatúra kérdésénél is az derül ki, hogy Budai erkölcsi értéktételei nem az osztályerkölcs, hanem az ún. általános erkölcsi normák alapján születnek. Ekkor még nem érti, hogy a diktatúra éppen azok ellen irányul, akik ezeket az általános erkölcsi normákat eddig sem tartották be. Az osztályöntudat meglétének és az osztályerkölcsi-tudat hiányának konfliktusa csak később, az internálótábor és a börtönt megjárva oldódik fel benne.

A tények ilyen ismeretében érthető, hogy a Tanácsköztársaság alatt fokozatosan visszavonul. Nem tudjuk, hogy azok az elvtársai — Buxbaum Béla, Balla Róbert és a többiek —, akiket önmagával azonos nézetet vallóknak tartott, és akik a Tanácsköztársaság alatt a város életének irányítói lettek, próbálták-e meggyőzni őt a diktatúra szükségességéről és szerepéről? Egy bizonyos: a direktórium megalakulásakor ő mint leltárügyi megbízott tagja lesz az új szervnek,⁹ és bekerül a Szocialista Párt mellett működő propagandabizottságba is,¹⁰ de tényleges működéséről semmi nyom nincs. Ő maga csak azt említi, hogy március 24-én lemondott a jegyzői tisztéről.

Tragédiája akkor teljeseedik be, mikor 1919. augusztus 8-án őt is elhurcolják a fehérterroristák. Ítéletet csak 1920. július 3-án hoznak ellene: három havi fogságra ítélik.¹¹ Ezt a „rettenetes fogságot” feltételezhetően a hajmáskéri internálótáborban és a veszprémi börtönben töltötte.¹²

Kiszabadulása utáni életének utolsó éveiről nem sokat tudunk. 1926-ban egy segéddel dolgozik,¹³ és valószínűleg 1925-ben írja meg emlékkönyvének egy jelentős részét is.

Ez az időrendben saját jelenkorával lezáruló rész alig két oldalon tömör jellemzését adja az ellenforradalmi rendszernek. Vádirat a fehérterror és a reakciós politikai rendszer ellen, amely minden eddiginél kegyetlenebbül elnyomja a dolgozó osztályokat.

Ez az utolsó rész bizonyítja Budai politikai érettségét és bátorságát. Igaz, az út nem volt könnyű, amíg ide eljutott. De tévedései nem csökkentik, hanem inkább növelik hitelét, mert mindig becsületesség, tisztesség jellemezte, és elveihez egész életén keresztül hű és következetes maradt.

Küzdelmes élete 1927. május 13-án ért véget. Alig 42 éves korában, szívszélhűdés következtében halt meg.

*

Az emlékkönyv a Pápai Helytörténeti Múzeum leltárkönyvében 63.12.1. leltári szám alatt szerepel. Jászai József múzeumvezető gyűjtötte be, mint fontos kortörténeti dokumentumot.

A nagyméretű, keménykötésű, vonalas füzet 93 lapot tartalmaz. Ebből 79 kéziratos oldalt foglal el az emlékkönyv, a többi lap üresen maradt. Valószínű, hogy egy ívnyi részt kiemelték belőle, de ez az emlékkönyv folyamatosságát nem zavarja, mert ez az eltávolítás az amúgy is üresen maradt részben történt.

A füzetet Budai eredetileg üzleti könyvnek szánhatta, ezt bizonyítja az eredeti címkén levő cégpecsét lenyomata (Buday József okl. ácsmester — 1911. jan. 8. — építési vállalkozó Pápa, Battyányi utca 21.) és a 9. oldalon található bejegyzés: „leltár 1922. december 31-éről”.

Ugyancsak ezt a tényt sejteti az is, hogy a borítólap eredeti címkéjét leragasztotta és az új címkére írta rá az „Emlékkönyv” szót.

A kéziratos visszaemlékezés jó olvasatú, végig azonos kéz írása, folyóírás, fekete és kék tintával. Mondatfűzése és mondat szerkesztése nem mindenütt tökéletes, ez azonban nem megy az érthetőség rovására. Utólagos, de sajátkezű javítások is találhatók.

A megírás időpontjára vonatkozóan mindössze két támpontunk van. Az egyik a már említett bejegyzés a 9. oldalon. Ez tűnik a legkorábbinak, mert a visszaemlékezés írásakor ez a bejegyzés bekerült teljesen függetlenül a szöveg közé. Ezt az évet tekintjük talán a füzet vásárlási évének, de nem teljesen biztos, hogy az írást még ebben az évben meg is kezdte. A másik, már biztosabb támpont a 70. oldalon a harmadik fejezet lezárását jelző keltezés (1925. augusztus 10.). Ez a fejezet valószínűleg az utolsó fejezetnek készült, mert ebben ér el a szerző saját jelenkoráig az események ismertetése során. Így lehet értelmezni az ott szereplő és mintegy az egész művet datáló dátumot. A negyedik fejezet megírására vonatkozóan csak feltételezésekre kényszerülünk.

1925—27 között íródott, de hogy melyik évben, azt nem lehet pontosan eldönteni. Amennyiben elfogadjuk a fejezet írásának évül az 1927. évet — ez halálának az éve — úgy érthetővé válik számunkra, hogy ez a fejezet miért maradt befejezetlenül. Egy félbeszakadt mondat jelzi, hogy a szerzőnek szándéka ellenére, vagy legalább is hirtelen kellett abbahagyni az írást.

Itt kell még szólnunk két problémáról: a műfajról és a forrásértékről. A két dolog szorosan összekapcsolódik, ezért együtt is tárgyaljuk.

A szerző maga az emlékkönyv címet adja munkájának. Amennyiben ezt elfogadjuk, úgy okvetlenül meg kell jegyeznünk, hogy műfajilag inkább a napló és a

JEGYZETEK

- ¹ Vörös Károly: Franciscs József veszprémi borbélymester pályafutása; Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei, I. 1963. 259—270. 1. és Vörös Károly: Inasélet Pápán a XIX. század első negyedében; Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei. 6. 1967. 345—358. 1.
- ² A városi kereskedelem lassú hanyatlására lásd: Ila—Kovacsics: Veszprém megye helytörténeti lexikona; Pápa, 317—318. 1.
- ³ Feltétlenül figyelemre érdemes tény, hogy apja már 52 éves, mikor önállóul. Talán ez az év lehet fia segédvizsgájának az éve. Apja iparengedélyének dátuma: 1906. január 20. Veszprém Megyei Levéltár, Iparengedélyek időrendi nyilvántartása. Pápa, 1906—1925. 1906/8. 1910. XI. 19. Uo. 1910/93.
- ⁴ Istvánffy Miklós ekkor még alezredes, a veszprémi 31. honvéd gyalogezredből került át a nagykanizsai 20. majd onnan a 312. honvéd gyalogezredbe, későbbi szolgálati helyeit nem ismerjük. A világháború után mint vitéz nagyváradi Istvánffy Miklós élt Balatonfüreden. (vitéz Herczeg Géza: A veszprémi honvédek hadtörténete. Cegléd, 1936.).
- ⁵ Iparengedély iránti kérelmét 1918. június 24-én adta be VML. Tanácsülési jegyzőkönyvek. Pápa, 1918. — 6982. Iparengedély kiadásának ideje 1918. VIII. 14. VML. Iparengedélyek időrendi nyilvántartása. Pápa, 1906—1925. 1918/59.

- ⁷ Dr. Balla Róbert orvos a Szociáldemokrata Párt tagja, városi képviselő. A városi nemzeti tanács majd a direktórium tagja. 1919. szeptember 25-én az ellenforradalmárok Devecserbe hurcolták és kivégezték. Buxbaum Béla — a Tanácsköztársaság alatt a direktórium tagja, katonai megbízott.
- ⁸ Hajdu Tibor: A Magyarországi Tanácsköztársaság; Bp., 1969. 18—19. 1.
- ⁹ Pápa város élete a Tanácsköztársaság idején (kézirat, 1969.), Szalai Antal: A város politikai élete, 52. 1.
- ¹⁰ Uo. 43. l.
- ¹¹ Pápai Hírlap, 1920. augusztus 20.
- ¹² Pápa város élete a Tanácsköztársaság idején (kézirat, 1969.), özv. Német Imréné—Csehi Tiborné: Események augusztus 1. után 276—309.
- ¹³ Légrádi József dolgozott nála rövid ideig 1926. VIII. 14. — 1926. VIII. 24-ig. VML. Munkakönyvek be- és kijelentései. Pápa, és vidéke II. 251—497. 480. oldal.
- ¹⁴ Az Erdélyben töltött időszakra vonatkozóan lásd: a m. kir. nagykanizsai 20-ik báró Szurmai Sándor Honvéd Gyalogezred története a világ-, háborúban I. II. összeállította: vitéz Szepesi Bugsch Aladár, Sopron 1931.

FÜGGELÉK

(Részletek Budai József emlékkönyvéből)

Családunk életében bekövetkezett nagy események

Apánk:

Buday Mihály szül/etett/ Pápán 1854 szept. 15
Buday János marha ker/eskedő/ és
Varga Zsuzsanna fia

Anyánk:

Pados Anna szül/etett/ Morczida /sic/ 1856 június 19.
Pados József földm/úves/ és
Simon Anna lánya

Házasságot kötöttek Pápán 1879-ben.

Gyermekeik:

István szül/etett/ Pápa 1880 nov. 7.-én
Katalin szül/etett/ Pápa 1882 jan. 26.-án
József szül/etett/ Pápa 1885. máj. 31.
Júlia szül/etett/ Pápa 1888 júl. 9.
János szül/etett/ Pápa 1890 meghalt 1891
Róza szül/etett/ Pápa 1893 meghalt 1893
Apám önálló iparos lett 1906-ban

Házasságot kötött:

István testvérünk 1906 okt. 30.-án
neje Czuppon Mária szül/etett/ Homokbödögén 188?
néhai Czuppon János leánya

Gyermekeik:

István szül/etett/ Pápa 19
Mihály szül/etett/ Pápa 19
Mariska szül/etett/ Pápa 19 meghalt 1918 febr.
István testvérünk berukkolt háborúba 1915 márc. 15
István testvérünk orosz fogságba jutott 1915 szept. 13.
István testvérünk megérkezett fogságból 1921. szept. 1.
Erzsike kislányuk szül/etett/ meghalt

Házasságra lépett:

Katalin nővérünk 1907. szept. 17.
férje Ballabás János szül/etett/ 1879 Komárom m/egyé/
Szomód
néhai Ballabás János és Csordás Erzsébet fia

Gyermekeik:

Károly szül/etett/ Tatán 908 meghalt Tatán 1911
Ilona szül/etett/ Tatán 910 meghalt Tatán 1918
Terézia szül/etett/ Tatán 1912
Erzsébet szül/etett/ Tatán 1916
István szül/etett/ Tatán 1917
Laci szül/etett/ Tatán 1920

Nővérünk házassága napján férjéhez Szomódba, innét egy év múlva Tatatóvárosba költözött, ahol a mai napig laknak és a szabó m/esterséget/ folytatják. Sógorunk Barnabás János bevonult Pozsonyba a katonai felszerelő munk/ás/ osztagba 1914 nov/ember/ hóban.

Házasságra lépett:

Júlia nővérünk 1908 jan. 20.
férj: Vörös János szabó szül/etett/ Csóton 1884
apja: Vörös János és Kovács Zsófia fia

Gyermekeik:

Mihály szül/etett/ 1909 febr. 17 Pápán, meghalt
Károly szül/etett/ 1911 nov. 4 Győrben
Mariska szül/etett/ 1913 jún. 13 Győrben

Nővérünk 1911-ben elköltözött családjával Győrben, ahonét megérkeztek (vissza) lakni 1914-ben. Sógorunk háborúba vonult 1915 febr. 15.-én A hacrtérre együtt egy tagpárba mentünk, ápr. 10.-én május 10.-ig együtt voltunk, akkor én megbetegedtem és 10.-én a Galíciai Szolinka községtől Telepec, Csukaháza és Méhesfalván és Szinnán keresztül Besztercebányára kórházba kerültem. Boldog emlékü sógorom szenttanúk állítása szerint júl. 2. d-e 11 órakor Lublinért folytatott harcokban haslövés következtében kiszenvedtem (áldassék emléke).

Én magam:

Budapestben dolgoztam az ács-mesterségben /1/907—908-ban.

Itt készültem az ácsmesteri vizsgára Fricz Ede ács m/ester/ vezetése alatt. Nov. hóban megérkeztem és ezután apám iparában segédkeztem 1910 november-ig. 1910 nov. 17-én levizsgáztam Veszprémben az ácsmesterségről. Amíg a háború ki nem tört legszebb reményekre jogosított kis üzletem forgalma.

Bevonultam katonának a világháborúba 1915 febr. 15.-én. Bevonultam a nagykanizsai 20. ik honvéd gyalogezredhez. Ápr. 10.-én indultunk a frontra. A határmenti magaslatokon Méhesfalva, Csukaháza és Telepóc körül. 1915 máj. 9.-én megbetegedtem s tizedikén a galíciai Szolinkáról Balnicán keresztül hazánkba Telepóc, Vendégi, Méhesfalván keresztül gyalog Szinnára értem (város) honnét 14(-én) indultunk besztercebányai kórházba és megérkeztem máj. 20.-án. Besztercebányáról Pozsonyba, innét Mosonszentjánosba, hol katonai koromnak legjobb napjait éltem át. Innét Pozsonyon keresztül ezredemhez kerültem N. Kanizsára, hova júl. 29.-én érkeztem meg.

1915 aug. 1.-én mint utász Pozsonyon keresztül Erdélybe érkezünk határerődítési munkálatokra Nagyselykre. 1916 febr. 18.-ig maradtunk Erdélyben éspedig: Nagyselyk, Nagytalmás, Nagyszében, Cód, Nagy disznód, Szászebes, Riuszód és Ivánteleg Fateleg, fűrészteleg a Cód viz(e) mentén Okt. 29 érkeztünk/ Hellárhülő 1379 m/éter/ magaslatra, innét Preszbsa 1445 m(éter) — határhegyek. Nov. 8.-án Gyihó 1411, Bresica 1515 m(éter) m(agas), Lokhecnót 519 m(éter) magas.

2. Hadihíd és löállások rajza az emlékkönyvben (Erdély, 1915.).
2. Skizzen in den Aufzeichnungen von einer kriegsmässigen Behelfsbrücke sowie von Schützenstellungen (Siebenbürgen, 1915.).
2. Esquisses d'un pont de guerre et de positions de tir dans les mémoires (Transylvanie, 1915.).
2. Рисунок военного моста и окопов из книги мемуаров (Трансильвания, 1915.).

Erdélyi dolgom elég jónak lett volna modható, ha par/ancsnokom/ Kovács Gyula zászlósnak betegségem miatt nem lettem volna céltáblája. Ezen emberforma minden alkalmat felhasznált kínzásomra. Amikor embertelen voltáról meggyőződtem, minden alkalommal fölébe is kerültem, és ezután csak neveltem dühét.

1916 febr. 18. délu/tán/ 6ó. 30 perckor indultunk a frontra. Piski, Arad, Békéscsaba, reggel 7 ó/rakor/ Nyíregyházán reggeliztünk, 20.-án Ungváron ebédeltünk 8.3 o/-kor Fenyvesvölgyben vacsoráztunk, és itt búcsút vettünk szűkebb értelemben vett hazánktól.

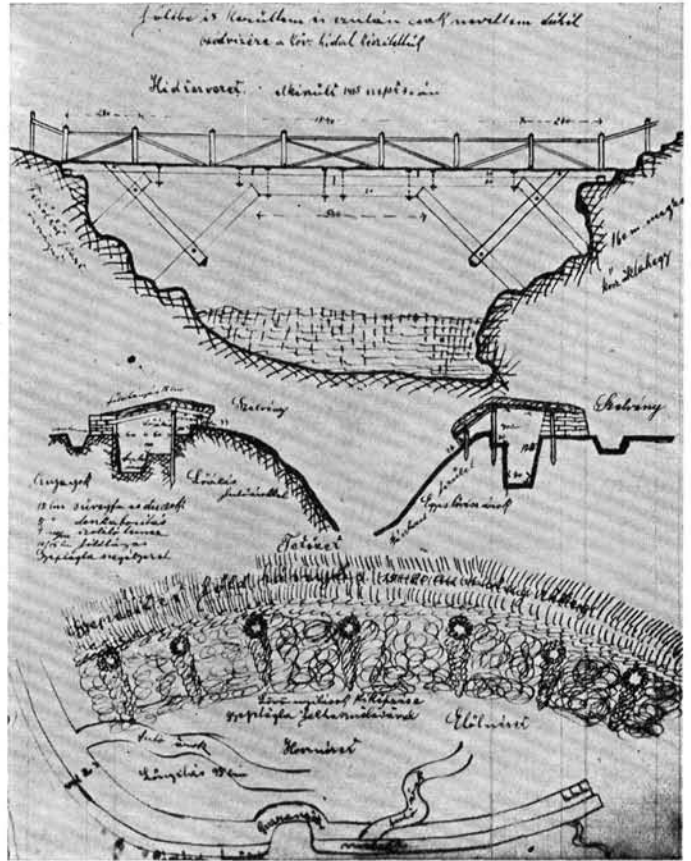
II./21-én 4.45 p/erc/ Siankán reggeliztünk. Ezen éjjel kiegészítő mozdonyunk beszaladt egy kocsi, de emberben kár nem esett. 11 óraker indultunk tovább Turkáról Jenicán/keresztül/ Samborban 8 ó/ra/ 3 p/erc/ vacsoráztunk. II./22 reggel 5.10 ó/rakor/ Lembergbe érkeztünk és reggeliztünk. 10 ó/rakor/ Krasznikba érkeztünk és kenyeret vételeztünk. Du. 4 óraker érkeztünk Brodiba, ebédeltünk és indultunk gyalog felszerelve tovább, 8.45 ó/rakor/ érkeztünk Kunyuska községbe/ és lepihentünk. II./23./án/ 6 ó/ra/ 40 p/erc/ tovább mentünk. Stri városon keresztül Premilamban lepihentünk. II./24./én/ 5 óraker indultunk és 7 óraker érkeztünk Radomirba. 25.-én 1/2 8 óraker indultunk és délu/tán/ 3 ó/rakor/ érkeztünk Batyinba, mint tartalék itt maradtunk.

Márc. 14-én Palepa nevű községbe mentünk, 24-én 200 m/éter/ h/hosszú/ 10 m/éter/ széles vasúti raktár építésébe kezdtünk. Márc. 25-én reggel 4 ó/rakor/ ébresztő. Batyinba mentünk és innét Kal-Malin község mellett a rajvonalba érkeztünk márc. 26-án. (1—5 old.)

Életviszonyaink

Ezen a vonalon, amennyire a hadihelyzet engedte tűrhető volt, az életmód. Étkezés reggel 6—7 óraker rumos feketekávé, délben leves, főzelék elég hússal, 1/2 liter bor, este kávé, vagy leves és fél konzerv. Ruházat mindig kielégítő, naponta fél komisz-kenyér. A szolgálat terhes ugyan, de emberileg elviselhető. Végül még itt megemlékezem Istvánfi alezredes ezredparancsnokunkról, ki itt nekünk nemcsak fellettesünk, de gondviselő atyánk volt, ő nála sem a tiszték, altisztek embertelenül nem bánhattak a legénységgel, és sem a húst, sem a bort el nem semmizhették, mint a húzasoknál létem alatt Telepőcnél. (6 old.)

Ezen tavasszal megértem a fronton az emberi testvériség igazi jelenetét. Húsvéti ünnepeket vártuk, azon közös óhajjal, azon Isten ember, kiról a hitrege beszél, bár mindannyiunkat megváltana szenvedéseinktől. Parancsba jött nagy-szombaton, ha nem lesz orosz részről semmi különös, a legénység minden szolg/álat/ alól mentes, csak a legszükségesebb őrsemek lesznek felállítva. Gyönyörű pompával jött meg húsvét, szép száraz meleg idővel, ami a szer/encsétlen/, megkínzott, baromi sorsba juttatott emberiségnek leginkább megfelelt. Ébresztő után futnak be osztályos társaink lelkenedve; fiúk! siessetek! keljete! itt van a béke! Az oroszok mind fent vannak a földözék tetőkön fehér zászlókkal és kendőkkel fellobogóva. Kisieltünk és meggyőződünk az utóbbi állításuk igaz voltáról. Reggelizés után tódult a legénység az akadályokhoz. Megható volt az orosz legénység és tiszték viselkedése. Mindannyian ajándékokkal jöttek (kalács, cukor, fehér-kenyér, hús), kinek mi legkedvesebb volt azt hozta hozzánk. Mi is elvittük nekik a magunk nincstelenségét. Az oroszok testvéri csók és ölelgetések mellett biztosítottak bennünket, hogy nem ellenségek ők, hanem száználmas áldozatok, mint mi, kiket néhány ember hatalmi érdeke, egy osztálynak telhetetlen gazdagodási vágya, a barmokhoz sem méltó sorsba juttatott. A haza szent nevét vették ajkukra, és álcázták igazi törekvésüket. Húsvét napján és

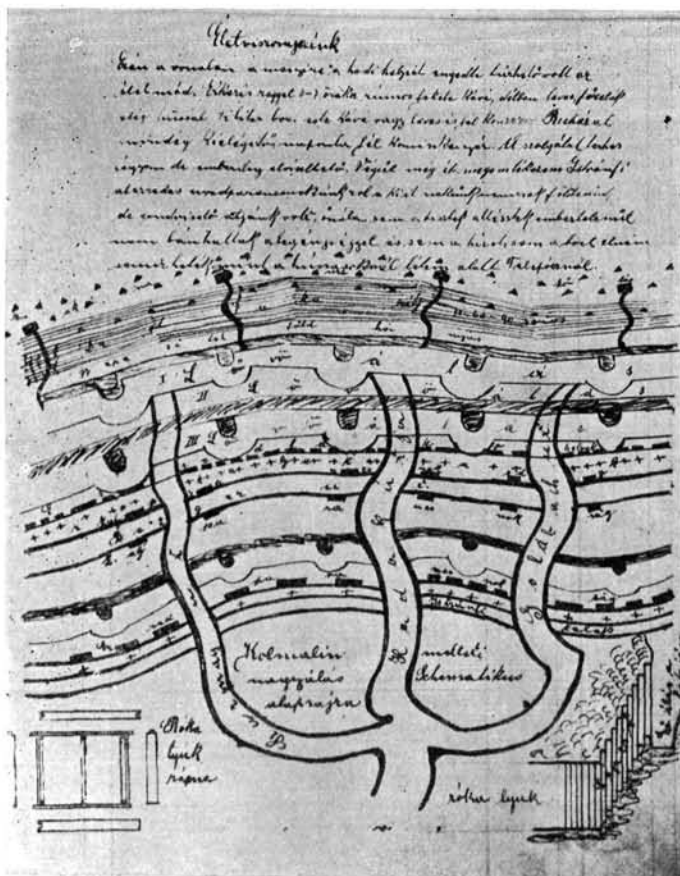
másnapján, mint búcsújáró helyre jöttek az oroszok, meggyőződtem azon véleményünk, hogy nem fogunk egymás ellen törni, amíg mi itt leszünk. Húsvét másnapján este 8 óraker 3 vakra töltött ágyú dőrej jelezte, az embernek mintegy vérebe kergette, hogy vége mindennek, ki-ki menjen táborába. Akiket az oroszok közül másnap még nálunk találtak, azonnal mint foglyot hátra vitték a hadosztályhoz.

A szép húsvétnap után sokan zokogva kérdeztük egymástól, mikor tudjuk lerázni magunkról igazi ellenségeinket, rabszolgatartóinkat? Húsvét után 3 hétre előtünk levő oroszokat felcserélték Doni kozákok és cári Gárdistákkal, amiről távozásuk előtt értesítettek bennünket.

Azonnal megváltozott a front helyzet, állandóan előőrsi összetűzések és éjjeli tűzharcok voltak, melyeket rendszeren orosz részről provokáltak. De végre ők is megelégték, és nyugodtabban kezdtek viselkedni. (7—8 old.)

Június 3.-án kezembem a szab/adságos/ levéllel (este kaptam meg), másnap indulhatok kis vonattal hazafelé. A mondott napon pünkösöd lévén a mi századunk ugyancsak ki-tett magáért. Déle/lőtt/ dolgoztunk, délután szabadok voltunk. Kifűnő ebéd várt bennünket és 1 l. bor fejünként. Századunk közibénk jött, és mikor meggyőződött, hogy meg vagyunk elégedve, parancsot adott a raktárnoknak, hogy az utászoknak annyi bort, rumot, cukrot adjon, amennyit kérnek. Egész nap mulattunk víg nótaszóval, emelgettük poharunk hiányában a flaskánkat. Este 9 óra után, amikor ketten már megkaptuk a sz/abadságos/ levelet, határt nem ismerő jó kedvünkben már a teát csaknem tiszta rumból ittuk. Természetesen mindannyian eláztunk, de nem kellett félni, hogy találunk haza, mert ki hol ült, vagy állt, ott mindjárt a dús fűbe leheveredett és elaludott.

Jún. 5.-én hajnali két óraker egymás-után leadott 3 ágyú-lövés ébresztett fel némelyikönket. Megint kaptak muszkáké a franciáktól néhány mogyorót, kölcson, s tovább aludtunk.

4 óraker óriási ágyüzengés, mintha a világ minden ágyúja és puskapora jött volna ellenünk, oly erős ágyúzás indult meg, végig az egész vonalon. Aki még közülünk némileg rumos, azonnal kijózanodott. Isten veled szabadság gondoltam, mert támadás esetén a szabadság érvénytelen, és úgy lett. Az oroszok rettenetes pergőtüze nemcsak nem csillapult, de déli 12 órára mint vulkán kitörés oly erőre fokozódott. A kolmalini, osztróveci hullámos földekben sorban 3 soros ágyúparunk volt rajvonalba állítva, és meg voltunk győződve, hogy csúfosan elveri az oroszokat. Mi csak dolgoztunk tovább. Déli 1 óraker úgy nézett ki a front, mintha csak füst és lángtengerbe borult volna. Amiben bízunk, nem következett be, az ágyúk és a hős tüzei tehetetlenek voltak, mert úgyszólván semmi municiójuk nem volt. Az egész vonal, ember és minden érték, ki volt szolgáltatva az ellenség tüzeinek. Délután 3 óraker parancsot kaptunk azonnal bevonulni a rajvonalba. Felszereltünk és mi utászok elindultunk, azonban amidőn a front hátamögött lévő kolmalini falu alatti patakocskához értünk, a kordoncsendőrök közölték velünk, hogy további parancsig az állásokból csakis sebesültek, bemenni pedig csak éjjel nagy tartalékoknak szabad. Mi tehát visszamentünk munkánkra. 6 óraker százados úr közölte velünk, hogy kiunt az állásokban, különösebb baj még nem történt. A pergőtűz egész éjjel szünet nélkül folytatódott. 5-én ha lehetne jellemezni, azt mondhatnánk csak fokozódott a tűzharc, most-már gyalogsági támadással. Az orosz rajvonalak eleje alig várta, hogy állásainkba érjen, megadta magát, és menhely után nézett. Az oroszok eleje úgyszólván fegyver nélkül, csak kézigránatokkal jöttek. Este 6 óráig a hős védőink 16 koncentrált támadást vertek vissza és ekkor telefonálta (ezr. küldönc úton) Istvánfi: folyhatnak az oroszok folyam módjára, vissza lesznek verve, csak ágyú, munició és ember tartalék jöjjön. Éjjel a 82. gy/alog/ ezr/ed/

3. Az 1916-os malini nagyállás rajza az emlékkönyvben.
3. Skizzen in den Aufzeichnungen von der Hauptstellung Malin (1916).
3. La position à Malin en 1916. Dessin des mémoires.
3. Рисунок малинских позиций 1916 года из книги мемуаров.

be akart vonulni, azonban észrevette az ellenség, és mielőtt bejött volna megsemmisítette. Azon erős állás, amin annyi ember keservesen dolgozott, 5-én este 8 óraker már teljesen értékelen volt. Nem volt egy négyzetméter terület, hova egy nehéz gránát le nem esett. A lőárkok, magasítások, futóárkok eltűntek, és maguk alá temették a még életben lévőket. (9—11 old.)

5-én este mikor Istvánffy tartalékot kért, már meg volt ezen frontállás pecsételve (sorsa). Ugyanis a 312 és 314 ezred közt összekötő volt egy cseh lövész század már delután megadta magát, és az éj folyamán ennek körletében gyülekeztek az oroszok. Tekintettel hogy az összes telefon vezeték romba voltak, egyik ezred sem értesülhetett róla. Hajnalban meggyőződtek az állás tarthatatlanságáról, és Istvánffy visszavonult a maradt embereivel a Kolmalini erdőben, és már mindenütt a felfejlődő orosz vonalak közül menekültek a már elkészített állásokba. Az eszős delután — az az 5-én — megeredt és hajnalig esett. Kimondhatatlan félelmes old volt. 5-én előttünk menekültek egész nap a sebesültek sokszor tömegesen. De jöttek teljesen felfegyverzett csapatok, egész századok alig bírva már lihegni a futástól. Amint láttak bennünket, ijedten kiáltanak, menekülni, itt vannak az oroszok. 6-án hajnalban a mi századosunk a nálunk levő összes kocsikat megterhelve sietve eltávoztak Luck irányába, nekünk azon parancsot adva, hogy várjuk meg a visszatérő trént, és ezzel menjünk utána. De biz hiába vártunk, a trén többé nem jött vissza. Rémséges, hogy a trén után mi maradt vissza. Kazalszám a kenyér és a cibak, óriási mennyiségű félmarha, ezer hordószám a bor, rum és egyéb italok, óriási tömegű ruha és egyéb felszerelés, és ennek tetejében 5-én a menekülő csapatok dacára, egész nap a kisvasút a lisztek óriási tömegét vitte ki a frontra. Egyik kocsit a másikat érte (ha mindezek helyett ágyumuniciót vittek volna, talán még lehetett volna menteni valamit a helyzetet). Mi utászok 6-án reggel nem tudtuk mit csináljunk, mert a közeledő úton már egy lélek sem jött. Őrszemeket állítottunk a front irányában az erdőben és az útra, de csak egyenként menekülő hadfiakat találtunk jönni, kik lelkenedezve hívtak bennünket, mert már, kik tudtak elmentek. Azonban mi maradtunk, történjék bármi, de tapodtat sem megyünk.

Attól tartottunk, a visszavonuló, kőborló katonák a rakatákat kifosztják. Bár engedtük volna! 1/2 6 óraker reggel váratlanul hozzánk érkezett Takács Gyula szolg/álat/ v/ezető/ őrmesterünk az osztagban, sárosan, fáradtan, véresen. Mi szeretettel ápoltuk és fektettük le, azt hívné, hogy a harcokban gyengült le. Azonban pucérja mesélte el, hogy a pergőtűz alatt néhány emberével az ezr. törzs raktárát, melyet a lövegek tönkretettek, kifosztották. A bor és rumos hordókat betörték, és ami italt tudtak levitték egy rókalyukba, és többeken az altisztek disznók módjára leitták magukat, a közhonvéd utászokat pedig pihenés nélkül lőszeret hordani kényszerítették. De 6-án reggel már csak a magasra nőtt rozsnak köszönheték, hogy az oroszok elől meg tudtak menekülni. De ezredünk, hogy merre van semmit sem tudtak róla ők sem.

A fegyverek zaja elült, néma csend az egész erdőben. Néha hangos dőrej zavarta az erdő békéjét, mely közvetlen közelünkben hangzott. Kik lőttek? Magyarok vagy oroszok, nem tudtuk. Tanácsot tartottunk, melyben megállapodtunk, hogy visszamegyünk Luck vagy Osztrovec felé. Ezredünk a 312 hgy. ugyancsak ez irányban kellett visszavonulni. Azonnal felszereltünk a legszükségesebb szerelvényünket, és az erdőbeni úton kifelé indultunk. Mi is mindent ott hagytunk: 2 öltöny ruhát, egy pár sárga csizmát, cukrot kenyeret, konzervet és egy pár alakított ruhát. Kiértünk az erdőből, nem látunk semmit. Visszanézünk az erdő felé, és ime jönnek utánunk az oroszok pontos rajvonalba fejlődve. Meggyőződünk, hogy régen lelőhettek volna bennünket, vagy elfogtak

volna, ha akarták volna, de nem tették, tehát nyugodtan indultunk tovább, nem siettünk, mert tartottunk tőle, hogy lelőnek bennünket. Amikor a lucki út fordulatához értünk, akkor láttuk, arra nem mehetünk, már ott volt az orosz rajvon. Dél e. 10 órakor indultunk az erdőből, és 11 órára messze hagytuk az oroszokat. 11 órakor egy magas úthoz értünk, és itt találtunk egy bekötött karú és szemű alezredest. Azonnal vonalba parancsolt bennünket. Mi jelentettük, hogy ezredünkhöz megyünk, amire lelövésse fenyegetett, ha nem megyünk a rajvonalba. Mi tehát megtettük. A legszélsőbb jobbszárnyra mentünk, gyorsan beástuk magunkat, és egyenként a magas rozsvetésben Osztrovec felé megszöktünk. Egy kis patakon gázoltunk keresztül, itt meg egy géppuskás zászlós fogott el bennünket, és mikor megmondtuk, hogy kik vagyunk, azt mondta, parancsa van velünk védeni ezredünk visszavonulását.

Ott volt egy régi várszerűen elkészített kb. 20 m. magas orosz földemelkedés, a csúcsban 150 cm. magas erős kőfallal körítve. Ide vezetett bennünket fel. A térképről megmutatta nekünk az osztróveci irányt és parancsolt, hogy mi lent ássuk el magunkat, és elővédjei leszünk a géppuskásoknak. Mi lementünk, de útközben megbeszeltük, hogy ezen alak valószínűen saját szakállára dolgozik, mert semmiféle ezrednek híre sem volt ezen a vidéken. Tehát mi gyorsan beástuk magunkat, és méggyorsabban elszellettünk Osztrovec irányában. Végre 1/2 1 órakor Osztrovec alá értünk, de tovább nem mentünk, hanem vártuk ezredünket, mert éreztük, bárhonnét jönnek erre, ezen jókarban levő széles úton jönnek... Jöttek is arra nagytömegű csapatok inkább futva, mint rémült birkák, de mi nem jöttünk elő az árkokból. Tudtuk, ha él Istvánfi, ezredünk nem fog futni. Két óra lehetett, mikor azon irányból honnand jöttünk, óvatosan közeledni láttuk az oroszokat. Azért nem mozdultunk innét, mert csak erre mehet ezredünk, már más kivezető út nincs. Ha ezredünk el van fogva, inkább mi is fogságba jutunk, legalább velük leszünk. Az oroszok közelebb-közelebb jönnek, de már magyar katonák egyáltalán nem jönnek, és megállapítottuk, hogy azt a kis zászlós géppuskást mindenestől már elfoghatták. Végre délu/tán/ 1/2 3—3 órakor messziről, a malini erdőktől jobbra az úton méltóságosan bontakozik ki egy magyar csapat, nem nagy de nem is futva. Kettes rendben jöttek. Mi még nem is ismertük messziről, hogy honvédek, vagy közsősök, de tudtuk, hogy ezeket várjuk, mert nem futnak. Az oroszok már 200 lépésre lehettek tőlünk, látszott, hogy a falut köze fogják, de mi nem jöttünk elő. Végre a község alá, hozzánkig érkezett a csapat. Nem családunk; Klugráltunk és jelentettük Istvánfi alezredesnek bejöttünket. Szívesen fogadott bennünket és örült, hogy minden parancs nélkül a közeli ellenség dacára bevártuk. Azonnal a faluba vonultunk a főtérré. Itt megálltunk, és tiszti jelentést rendelt el Istvánfi. Megható volt, amikor egy idős népf/elkelő/ sz/ázados/ jelentette, háta megett egy altisztre mutatva síró szemekkel, vonagló ajakkal; alezr/edes/ úrnak alázattal jelentem: századom puskaétszáma 1 ember. Egy főhadnagy pedig, akit mindannyian szerettünk, talpig derék embernek ismertünk minden tekintetben, amikor a jelentést elvégezte, Istvánfi leköpött, mondván: örüljön, hogy ily olcsón szabadul, mert mint gyáva ember tiszt létere nem golyót, de kötelet érdemel; takarodj és várd be sorsodat. Ekkor tudatta velünk, hogy egész ezredünk a 4400 emberből leolvadt, telefonista és utászokkal együtt 170 emberre. A hiányzóknak talán 5—6%/-a/ mint sebesült elmentek, de a 90—95%/-a/ a haza védelmében örök álomra hajtotta fejét; fiúk ha valamikor haza mehetek, mindig kegyelettel és hálával gondolatok elesett testvéreinkre, és soha el ne feledjétek, amit a mi önfeláldozásunk megmenthetett volna, a rosszakaratú hanyagság és kapzsi tehetetlenség következtében mindent de mindent elvesztettünk, csak önmagunkban levő hitünk tart még bennünket. Fiúk most indulunk, de senki a futást meg ne kezdje, mert azonnal lelövetem. Az ellenség itt van, talán már ki sem tudunk előlűk menni. De nagyon jól tudjátok, az önérzetes visszavonuló csapat nincs oly veszedelemben, mint a gyáván futó. Kettes rendek, jobbra át, indulj! A községben felhalmozott raktárak már mind égtek, nagyon szép látvány volt némelyik cukorral meg töltött ház égése. Az

óriási hőségű a cukor olvadt, és mint sűrű massa az épületből kiömlött, és folyton égve, ami útjában volt, saját égő masszájával előntött és meggyújtott. Egyre másra robbantak és égtek a muníciós raktárak. Amint parancsra indultunk, az utánnunk jövő oroszok nem tudták mire vélni a mi szabályos belépésünket kettes rendbe. Persze ez meglehetősen zörej-jel jár, és ugyancsak eregették ránk a fegyver záport, mi pedig nem akartuk tudomásul venni, hogy nekünk szól. Lehet talán szégyenükben beszüntették a tüzelést. Közülünk két ember lösebet kapott, magunkkal vittük, nem hagytuk őket. Hanem mindannyian meg voltunk rendülve. De nem az oroszok közelsége miatt, hanem az alezredes magatartása a főhadnaggal szemben. Mi még nem tudtuk, mi történt. Későbbi időben tudtuk meg, egy fontos helyet, melyre Istvánfi rendelte, amint emberei tömegesen vesztek, nem látván áldozatának igazi célját, s/aját/ felelősségére állást cserélt, hol emberei jobban védhették magukat. Állítólag ezen cselekedete az egész ezredre káros következménnyel járt. (11—15 old.)

A támadás illetve az előrenyomulás a leggyorsabb tempóban haladt előre. Estélig minden rendben ment. Amikor az est leszállt, már homályosan lehetett látni. A frontról jobb kéz felől ijedt hangokat hallottunk, majd kétségbe esett ordítás jelezte hogy valami baj van. A 314-es mint mi nagyobb részt öreg román és tót népf/elkelők/-ből állott, ezek a homályban egymást oroszoknak vélték, és ijedten visszafelé jöttek. Gyorsan ott termettek a közeli magyarok, hogy megnyugtassák őket, de hiába. Az ő beteges félelmük átragadt az egész frontra, mindannyian futásnak eredtek visszafelé, a nyugodtan gondolkodók nem tudták ezt megakadályozni, de ők ott maradtak, remélvén, hogy a futók vissza lesznek vezetve. Én magam is körülnéztem, de az osztagomból már csak egy futó embert láttam. Merre mentek? A vonalba? vagy ők is futottak vissza? Vérfagyasztó jelenet volt ez. Az oroszokkal szemben egy maréknyi erő, bent pedig, mint a gondolkodás nélküli állatok, — a futók tömege robbant mindenütt hátrafelé, máhás lovakkal jelentőlovakkal összevegylve. Rögön utász kötelességemre gondoltam, és siettem csoporttól csoporthoz, hogy mieinket feltaláljam. Végre 26 társamat megtaláltam. Hol van, nem láttátok alezredes urat? Nem volt a válasz. Mivel védett hely volt, ajánlottam, ők maradjanak, én alezredes urat megkeresem. Azonnal felmentem azon hullám tetejére, amelynél állottunk, és Istvánfit találtam ott, amint erőlködött a csapatok feltartóztatásában. Azonnal ott termettem és jelentem, hogy 27(-en) együttesen parancsait várjuk. Hát fiam rajvonat és aki felszólításra nem engedelmeskedik lelőni azonnal. A parancs a tüzeréknél van már és ők is tüzelik a futókat. Társaimmal azonnal parancs szerint rajvonat csináltunk, és feltartóztattuk a futókat. Igaz, hogy nehezen ment, mert az egyik tömeget megállítottuk, mindenképpen megnyugtattuk, elkaptuk a másik tömeget azalatt az előbbieket már ismét megeléptek. Végre mind együtt voltunk utászok, és a fegyvert kézsre vágva élünkön az alezredessel megtörtük a futók ijedt tömegét. Feltartottuk. Azonban a sötétség dacára az oroszok is észrevették a pánikot, mert még mielőtt vonalainkat újból megerősíthették volna, támadásba kezdtek vonalaink ellen. Egyidejűleg irtózatoss tűz alá vették gyülekező helyünket. Most már a futók is elszántan vetették magukat az ellenség elé, de már minden hiába. A kint maradtak vagy meghaltak, vagy elfogattak, és az ellenség támadása oly lendületet vett, hogy minden akadályt elsöpört útjából.

.....
Az útközvetben résztvevő minden csapatnem érzékeny veszteséget szenvedett, és az előrenyomulásból megszerzett távolságból legalább 20 km el volt veszve. (22—23 old.)

Végre, úgy aug. 5—6-án megérkezett a várva várt erősítés. Mi régi emberek csupa friss embereket vártunk, és íme annyira elsanyart(sic) lecsigázott emberek jöttek, hogy magunk is megsajnáljuk az ő tehetetlenségüket. Természetes a rég nem látott hon után érdeklődtünk, és hogy nem e hallottak (sic) valamit, hogy ezen embertelen mézárslásnak már lesz e vége. A magas úri passzió elérte-e már vágyait elég e neki az a sok vér amit felhabzsolt, s azon sok ember családostól, akiket az étvágyuk megevett. Egyik másik lemondó remény-

telenséggel intézte el. Igen megszűnt a háború annak, aki meghalt. Volt ki hozzá tette, mindaddig míg millió emberek elszenvedik az éhínséget hosszú időn keresztül, ugyan akkor köztük néhány ember szemük láttára gazdag ebédet vagy vacsorát fogyaszt, és semmi nem mondja ezen embereknek, hogy ez igazságtalanság, nem lesz addig vége. Természetes — nem igen mutattuk meg az ilyeneknek, hogy mi magunk is csak így gondolkodunk.

A fent jelzett erdőben maradtunk aug. 21-ig, amikor is egy cseh fapipát kaptam szer/etet/ adományként (Ferenc József szül napja alkalmából.) Aug. 23-án egy nagy pusztá helyen ütöttünk táborn. Itt azonnal a tisztí fődözékek építéséhez és a front megerősítésén levő munkához láttunk. Aug. 25-én az orosz támadott, nagyon erős ágyúzása kezdett a vonalaink ellen, amely reg/gel/ 8 órára rettenetes pergőtűzzé fejlődött, 9 órakor már felszereltünk, mert tudomásra jutott, hogy vonalainkból az orosz a legénységet elvitte 1 óraker parancs jött: az utászok azonnal kimennek a legénység pótlására a tűzvonalba. Azonnal a tűzvonalba mentünk a mély fődözékeken és futóárkokon keresztül. Amikor egy parancsnoksági fődözékhez értünk, Barna Gábor alezredes jött hozzánk, nagy beszédet tartott nekünk, amelyben utalt arra, hogy az ezredből már csak mi menthetjük meg a megmenthetőt.

Azonan egy fiatal hadnagy (géppuskás, Ibolya nevű) jött hozzánk, pár száz lépésre még elvezetett bennünket, az állásba, és egyszerre kutyakorbáccsal kergette ki az embereket a futóárkokból a sík mezőre, s ezen szavakat ordította. Kutyák el ne mozduljatok onnét, mert embereimmel rostává lövöttek benneteket! A mi legénységünkben egy lelket sem láttunk, teljesen magunkra maradtunk, szemben az oroszokkal, akik a mi régi állásainkat sietve építették át. Szerszámaink voltak, tehát azonnal kis gödröket ástunk magunknak, hogy némileg védve legyünk a puska lövegek ellen. Rettenetes órák következtek.

Az oroszok kegyetlenül verették a környékünket. A gyalogsági tűz is rémséges volt, és mi utászok még azt sem tudtuk, hogy mindannyian együtt vagyunk-e. Du. 4 óraker búcsúztam Domonkos Elek, osztagunk egyik régi emberétől, aki kézlövést kapott. Ez a kissé nehézkesen gondolkozó csalólóki fiú, ki a katoná életnek (velem együtt) nem örülhetett kézféljövést kapott. Egyetlen ember, kit az osztagból idejöttünk óta láttam. A szörnyű forrásban azt hisszük, talán megveszünk a szomszágban. Úgy látszott, számunkra megszűnt a világ minden élete. A 150 m. levő ellenség kívül nem törődött többé velünk senki, és mi sem láttunk semmit és senkit. Végre alkony előtt egy fadarab hullik hozzám, rákötvé egy noteszlap, s ráírva; írd föl nevedet s add tovább, ha utolsó vagy, vissza. Már páran voltunk rajta. Írás után tovább adtam, másik gödörbe dobtam. Ezenközben tapasztaljuk, hogy minket nem annyira ver az orosz, hanem sokkal hosszabbakat lő, hamar megvolt a magyarázat is.

Fejünk felett minden irányból felváltva gyalogsági lövések füttyögnek. Mindjárt tudtuk, hogy a mieink ellentámadásba mentek, s ha itt maradunk többé nem tudjuk magunkat menteni. Oldalban 10—14 lépésre van egy futóárk ha nem dűlt össze, ha addig lehet; talán aztán lehet (sic). Ekkor hullott be ismét a fadarab másik papírral, és ráírva: nyolcan vagyunk csak altisztek sincsenek s két tűz között vagyunk. Óvatosan mindenki egyenkint a futóárkokba másszon, aláírva Sinkó tizedes (továbbadni). Továbbadtam s óvatosan felfeküdtem a partra s csúzni kezdtem a futóárkok felé. Már 6-ik, voltam, ki megérkeztem. Végre mind együtt voltunk, nyolcan. Mindannyian üdvözöltük egymást, és röviden megbeszéltük, hogy hátra megyünk. Úgy látszott, hogy nem törődtek az előbbi menekülésünkkel az oroszok, mert rostává lőhetek volna bennünket. A futóárkok védelme alatt mentünk tovább. Nemsokára egy helyre értünk, ahol a lövegek nagy darabon betemették az árkokat. Innét kikémelettük, hogy merre kezdődik ismét az ép futóárkok. Ezután ismét felfeküdünk a partra és a futóárkok felé kúsztunk. Hamar odaértünk, mert csak pár lépésre volt. Azonban majdnem itt veszünk. Egy szakasznyi ember volt itt a mi ezredünkben, akik már délelőtt menekültek ide a meglehetősen mély s magas partú árkokba. Naj pápai műtrágyagyári alkalmazott

törzsörm/ester/ vezetése alatt voltak. Le kell őket löni, mert elárulnak bennünket az ellenek; ezzel fogadott érdemes földim bennünket. Ő nem ismert meg engem.

Mi tovább kúsztunk, nem mertünk itt lemenni, félvén a mieinktől. Az oroszok irgalmasabbak voltak, nem vettek rólunk tudomást, s nemsokára ismét a futóárkok védelmébe jutottunk. Itt már szabadabban mozoghattunk mindannyian.

Mindannyian el voltunk keseredve, mert beláttuk, hogy csak azért dobtak a rajvonalba minket, hogy mások addig megmenthessék a bőrüket. Istvánffy alatt sosem lehetett ilyesmit tapasztalni, mert ő az utolsó emberig helytállt. Nemsokára megértettük az újabb helyzetet. A német hadsereget láttunk magunk előtt rajvonalba, amint nyomult az orosz felé. De azonnal felismertem a hadvezetést, és mennyire más mint a miénk. A rajvonalat a tiszték egy kis pálcikával irányították, higgadt nyugalommal, mintha csak otthol lennének messze az ellentől. Náluk lehetnek hősök, mert egyforma értékű az ember élet. Nem tapasztalhatják mint nálunk, hogy csak honvéd előre tiszték hátra a biztonságba. Istvánfi alatt ezredünkben is így volt. Most azonban már minden másképp van. Nemsokára egy német főtiszt megállított és igazoltatott bennünket. Sinkó tizedes helyett Hoffmann Ferenc mint németül tudó beszélt vele. Amikor meghallotta honnét jöttünk, s meddig voltunk ott, mindannyiunkkal kezelt fogott. Írás adott vezetőknek, s megmondta merre van ezredtörzsünk. Nemsokára találkoztunk Buday József asztalos és Német László kőműves földimmal, előbbi sz/akasz/v/ezető/ utóbbi tizedes volt nálunk utászoknál. Meglehetősen jóba voltunk, mint földiek, de nagyobb bizalommal voltam minden idegennel szemben, mint velük. Rettenetes csillag éhesek voltak, és mint ilyenek a hozzájuk osztott korosabb emberek, csak figurák voltak kezükben. Amikor találkoztunk egy kidőlt vastag fa tövében üldögéltek az árkokban. Hozzánk csatlakoztak, és kigúnyoltak bennünket, hogy miért nem előbb jöttünk már el, hisz tudhattuk, hogy semmiféle parancs oda nem juthatott volna. Végre kijuttotunk a tűzvonalból, és mieink után érdeklődhettünk. Közben újabb és újabb német csapatok érkeztek az erdőn keresztül. (31—34 old.)

27-én parancskiadás, amelyből megtudjuk, hogy ezredünk: utászok és egész tüzérséggel együtt 85 ember. Akiket még mi is kint hagytunk 25-én, azokból talán egy-két ember jött vissza, míg a többi fogoly vagy halott. De megtudtuk, hogy amikor az oroszok el akarták vinni a mieinket 25-én dél e. 11 óraker saját tüzéreink oroszokkal magyarokkal vegyesen mind agyon verette.

Megutáltam az egész mindenséget, habár hős nem voltam, élt bennem annyi hazaszeretet eddig kötelességemnek tartottam a közjóért erőmhöz mérten kivenni részemem a háborúból, dacára annak, hogy legnagyobb gyalázatának tartom műveltnék önmagát valló emberiségnek.

Elhatároztam, lehetőleg azon leszek, hogy a frontról belső szolgálatra kerüljek, csak alkalmat vártam.

28-án Szurmai tábornok látogatott meg bennünket, de minden kül/önleges/ katonai parádét mellőztetett. Egy emelvényről tartott hozzánk beszédet, amely inkább volt ránc becstelentítő, mint lelkesítő. Többi szép szavai közt ezek kapták meg figyelmemet. Ti disznósordá, te csürhe had vedd tudomásul, meg ne add magadat, az ellenségnek, mert a tüzérségnek parancsot adtam, hogy azokat, akik megadják magukat, lőjék halomra.

Úgy fogtok járni, mint 25-én az a ronda banda, kiket a tűzörök mind agyon verettek; takarodjatok. Meg voltam semmisülve.

Nagyobb ellensége a hazának, a népnek a magyar, mint bármely idegen, (35. old.)

Szept. 15-én a gyűjtő kórházból vöröskeresztes vonatokkal útnak indultunk hinterlandba. Hogy merre jöttünk és hol jártunk, sosem tudtam megérteni, két napi vonatkozás után állapodtunk meg Jaroszlauba. Nem tudom mi történt velem, addig beteg voltam, de valami rosszabbul nem, pláne lázam semmi nem volt. Hanem most kicseréltek; 16-án éjjel érkezünk meg, és egy nagyon tiszta és kényelmes helyiséget (szobát kaptam). Egy kis lengyel nő orvos kezelt. Nem ismerem a lengyel nyelvet, mert hisz semmi idegen nyelvet

sem ismerek; a legnagyobb sajnálatomra. De ha minden lenygel úgy beszél, mint ő beszélt, akkor csak a madarak éneke, nyelvjárása lehet kedvesebb zengetesebb. Hanem nagyon rosszul lettem már itten. 17-én 39° lázam volt, és e naptól fogva állandóan 41 1/2–40° között váltakozott a hőmérséklet. Fájdalmat semmit sem éreztem. Életemben sosem éreztem magamat jobban, de enni, vagy inni, vagy bármely testrészemet megmozdítani nem tudtam, de aludni tudtam egy keveset. Amíg kedves orvosnőm komoly ábrázattal és figyelemmel vizsgált többször naponta, én magam semmibe sem vettem, csak azt nem értem meg miért mondotta fel testem minden része a szolgálatot. Végre 8 napi vizes lepedő, naponta 3 szor belém öntözött tejes konyak megtörték a kór erejét. Nyolc napi fájdalom nélküli tehetetlenség után könnyebben lettem. Mondhatom ha bármi ágon rokonságba lettem volna a nevezett orvosnővel, nem lehetett volna boldogabb örömben, és míg osztályában voltam mindent elkövettem, hogy magamat összeszedhessem, meggyógyuljak, ami részben sikerült is fáradozásai után. Itten tartozkodásom alatt történt, hogy több hadosztályhoz kipótlások mentek a frontra a birodalomból. Mire eljutottak Jaroslauig a legénységnek több mint 70%-át kórházba kellett hozni és ilyen 12 z/ászló/alj volt. Ezek többnyire fiatal korúak voltak, és úgy pusztultak a kórházban, mint ősszel a legyek. Ugyancsak itt-tartozkodásom alatt értesültem, hogy ezredünk, a 312 h/önvéd/gy/alog/e/zred/ az erdélyi frontra lett irányítva, közben Lugoson fognak kiegészülni. Itt említem meg, hogy mikor szept. 12-én eljöttem a frontról, láttam messziről Istvánfy ale/zredes/t, de ő nem látott. Később értesültem, hogy nem régi ezredéhez, hanem a 314. ezs/edhez/ lett helyezve. Okt. 8-ig maradtam Jaroslauba, ekkor mi könnyebb betegek ismét vonatra lettünk helyezve, hogy beljebb jöjjünk az országba. Sok helyen iparkodtak bennünket elhelyezni, de nem sikerült. Sátoraljaújhely, Debrecen, Kolozsvár innét Budapest, Komárom, Győr, Zágráb, Szombathely; innét már biztosra mentünk Sopronba. Okt/óber/ 12/-én/ érkeztünk, azonnal táviratoztam haza katonai igazolványért, amit Juliska nővérem okt/óber/ 13 /-án/ meg is hozott személyesen. Az ő fáradozatlan buzgalmanak köszönhettem, hogy még az nap el lettem bocsátva Pápára. Megerkeztem 14-én hajnalba. Örömmel jöttem, azt hittem, a régi kedves otthonban semmi baj sincs. Szeretett apánk, kinek eltávozásommal ismét rázúdult minden gond, a nehéz munkától már teljesen megrokkantva, s anyám is beteges volt. De nem panaszkodtak. Csak 16-án jelentkeztem felvételre a bencés rend épületében lévő kórházparancsnokságnál. A Zimmerman utcai fiú iskolába helyeztettem magamat. Itt megörültem, mert tudtam, régi házi orvosunk dr. Grosz Lajos orvos. De mekkorát csalódtam, mikor meglátott dühöngeni kezdett, miért jöttem hozzá, és tudomásul adta, hogy nem lesz semmi elvárással velem szemben. Egyszer akart haza engedni, de csak úgy, ha egy velter (sic) jön velem, nem fogadtam el. Hoztam magamnak be civil ruhát, és vizit után mindenkor hazajöttem a másik vizitig. Felvételemet a szobatársaim maguk közt felosztották. Ekkor láttam, mily pusztítást vitt végbe nálunk is a háború. Szegény apám dolgozott végkimerülésig, és nem táplálkozhatott annyi hatósági lisztet kaptak. Egy havi főzőliszt egy heti rántásnak kevés volt. Ha kenyér lisztből sütöttek kenyeret, egy hét alatt egyhavi részt jóllakás nélkül megtehettek. Nem tudtak kapni semmit sem. Ha haza mentem, legtöbbször még rántott levestel sem kínálhattak meg, mert ezt a fényűzést ünnepen sem igen engedhették maguknak. A kórházban eddig mindenhol azt tapasztaltam, hogy a legerősebb, legegészségesebb, lógóba vannak. Hon létem alatt pedig meggyőződtem, hogy a gazdag városi földművesek mind felmentve, kereskedők hadiszállítóik felmentve. Bármerre mentünk, mindenhol irgalmatlan drágaság volt. Egy komisz kenyeret hoztam velem Sopronból, szegény apám oly jóízűen ette, mint a kalácsot. Mert ők itthol oly kenyér lisztet kaptak hogy a belőle süttött kenyértől még a barmok is elvesztek volna. A szó szoros értelmében piszkot s nem lisztet kaptak. Meg voltam semmisítve. Mi vagyokra sosem számítottunk, e helyett mindig jól éltünk, tehát megértettem mi fog lenni ősz apámmal. Elhatároztam magamban, többé nem fognak mint katonát használni, inkább fel-

áldozom életemet, de frontra nem megyek. A háború mániákusai ha elvittek bennünket családjainktól, legalább védték volna meg őket a háború hiénáitól, a kereskedők, molnárok s hivatalnokoktól. Az otthol maradt asszonyok, ha mentek a hadi segélyért, ami kész neveltség volt, nem pedig pénz; fejéknél 35 fillér, gyermekek 17 fillér naponta. (Én utánam anyám kapott, nővérem 2 gyermeke után, ő maga mint dohánnyári munkás nem kapott). Az otthol maradt hiv(atalnokok) csak hadi kurváknak szölongáltak minden tisztességes munkásasszonyt vagy leányt. A becstelenség a legnagyobb fokra hágott. Különösen két úri ember tűnt ki. Révész Arnold főmérnök és Török Mihály. Előbbeni az élelmezés elosztás, utóbbi a hadisegély főtolvaja volt. Ezek a mániákus paraziták, amelyek asszony erőlesen fellépett ellenük, mindent felhasználtak megkárosításukra. Amikor egyes férjek hazajöttek, nehogy megbosszulhassák bectelen eljárásukért, barátjuk Kemény Gyula kat/onai/ ügyoszt/ály/ vezetőjével egyetértve bevonultatták. A háború előtti polgári becsület és erények sehol nem maradt még nyoma sem. Mindenütt paráznság és megvesztegethetőség uralkodott. A megmaradt becsületes férfiak és nők teljesen ki voltak szolgáltatva a gazemberek kényének. Az ilyen állapotok láttára nem volt ember, aki érezte volna a katonáskodást polgári kötelezettségének, ha egyszer otthol megfordult, hanem átoknak. Itthol létem alatt a kórházban elég jól ment dolgom. Parancs jött, melynek értelmében mint helybelinek nekem kellett a lábadozó betegeket csalánért elvezetnem. Természetes egyszer megmutattam nekik az öreghegy alatt a Polyák malomnál s többé el sem mentem velük csak lakásomig. Dr. Grósz Lajosnak érdekes gyógymódja volt. Minden beteg ágya elé állva fogadta, és ő minden embert megkérdezt anyanyelvén, és meg is felelt rá; hogy van kérem jól? jól, dobre, dobre, gutisz, gut, binye, binye. Ezzel elment, vége volt a vizitnek és kimerült a gyógymód. De nekem amilyen rosszul mutatkozott be Grósz, oly jól elváltunk. Ugyanis kijelentette, nekem szanatóriumba kell mennem, amit ő elintéz. Csakugyan nov/ember/ 5-én már Pozsonyba lettünk irányítva. 4 napi itt tartozkodás után, 9-én már a trencsényi barak kórházban voltam, innét nov. 21-én Belusra (Trencsén m/egyé/. Ilaván túl) lettem egy kis szanatóriumba küldve. Régebbi időben gyógyfürdő volt, a háború alatt lett katonai szanatóriumnak alakítva. Ker/ületi/ orvos dr. P... (?) Ábrahám volt. Itt semmiféle katonai piszkosság nem nehezedett ránk. Egyedül érdemes orvosunk azon parancsa kötött bennünket, hogy étkészésre és éjjelre mindenki otthol legyen. Nagyon távol voltunk minden lakott helységtől, de annál szebb séták és kirándulások voltak az enyhe tél elején a sok szép fenyvesekben. A karácsonyi ünnepekre szabadságot kaptam négy napi itthol tartozkodásra. Belus fürdőn voltam febr/uár/ 24-ig. 25 /-én/ trencsényi tartalék körletbe érkeztam. Itt voltam márc/ius/ 6-ig. 7-én Pozsonyba lettem irányítva, innét bajmegállapítás után ezredemhez lettem márc/ius/ 27-én küldve. Az úton németül tudó társaim elolvasták orvosi leletemet, következőképp hangzott. Nagyfokú tüdőtágulat, a szív megtámadásával, szívbántalmak. A látó és halló idegek elgyengülése. Ennek refrénje: Minden katonai fegyveres szolgáltra alkalmas. Én pedig tudtam, hogy nem lesz abból semmi. Mielőtt Nagykanizsára mentem volna, 6 napot itthol töltöttem, s csak ápr/ilis/ 2-án vonultam be. Orvosi vizsgálat után a III. sz/ázad/ felülvizsgálatos osztághoz lettem helyezve. Innét már ápr/ilis/ 4-én 21 napi szabadságra haza eresztettek. 26-án bevonultam. Szabadságom ideje alatt Veszprémi út 12 sz. lakásunknál (mely ifj. Kluge Ferenc úré volt), egy 300 öles kertet, mit szüleim használtak, megástuk, és közben apámmal is elmentem szakmunkára. Ápr/ilis/ 29 /-én/ orv/osi/ vizsgálaton át lettem irányítva szolgálatba a laktanyába. Azonban, közben a sorozó bizottságba írkokokat kerestek a lábadozóban, ahol rögtön jelentkeztem, másnap általános próba után fel is lettem véve írkoknak. Mint sor/ozó/ biz/ottsági/ írnok összejártuk, egy alezredes, egy hadnagy vezetésével (6 írkok és 2 szolg/álat/tevő legény) Zala megyét, és éppen a félig halott emberek nem lettek besorozva katonának. Máj/us/ 14-én soroztuk B/álaton/füreden, hol egy tanonc kori pajtásommal, Nagy Rezső asztalos segéd-
del, jöttem össze. Szegény fiú kezére volt megrokkantva.

Május/ 20/-án/ végeztünk a sorozással, ekkor be kellett volna vonulnunk a hadkiegészítő parancsnoksághoz Kanizsára. Azonban társaim mind Kanizsa vidékiek voltak, tehát 1—2 napra haza lógtak, rám bízva az összes ügyiratokat átadás végett.

En 21-én jelentkeztem a hadkiegészítőbe, és az ügyiratokat s könyveket átadtam. Egy szolg/álat/ v/ezető/ öreg törzs-örömester vett át minden elszámolást. Amikor végeztem, kérdi hol vannak társaim, mire őszintén megmondtam. Hát ön miért nem tette? megmondtam, nagyon messze lakom, 1—2 napra nem mehetek. Majd én elintézem; azonnal egy századoshoz ment, hová rövidesen magával vitt. Mennyi kelene? Elég lesz 21 nap? Megköszöntem és azonnal már mentem is az állomásra. Otthol dolgoztam. Jún/ius/ 12 /-én/ megérkeztem a lábadozóba, ahonnan azonnal vezényeltek a lak-tanyába. Itt az utász osztágra lettem beosztva. Az osztagnál elég jól ment dolgom, minden héten 2 napi eltávozásra haza jöttem, és minden második nap orvosi vizitre mentem, és mindég 2 napi szolg/álat/ mentességet kaptam júl/ius/ 3-ig. 3-án aratási szabadságot kaptam júl/ius/ 31-ig, bevalloztam 25 hold földet. Ezen idő alatt dolgoztam a ref. hitközségnél és több kisebb munkákon, hetenként 70—80 kor/onát/ kerestem. Aug/usztus/ 1-én bevonultam és újra kezdettem a régi nótát, minden második nap orvoshoz mentem, és kaptam mindég 2 napi sz/olgálat/mentességet. Szept/ember/ 15-én parancs jön, az összes utászok, kik a laktanyában vannak beosztandók tekintet nélkül. Ekkor oszt/ag/ parancsnokom, egy tapolcai zsidó fiú, főhadnagy magához hivatott és megmondta az irodába, vagy küldessem kórházba magamat, vagy holnap be leszek osztva a menetbe, megköszöntem. 16-án orvosi vizitre mentem, először egy fiatal seg/éd/ orvos fiú meg se nézett, csak a betegkönyvet és rámförmed; takarodjon, ha még mer jelentkezni, hadbírószág elé állított. Tisztelet-állásba vágtam magamat s mondtam, azt akarom zászlós úr, ott legalább lelkiismeretes orvosi vizsgálatnak leszek alávetve. Nem szólt mást, csak várja meg az ezredorvos urat.

11 órakor megjön Schvarcz ezredorvos, megvizsgál és megkérdi: voltam e bajmegállapításon; igenlő válaszom után kikereste az akkori orv/osi/ leletemet, amit jóízűen kinevetett. S azt mondta, mindaddig fogom küldeni, míg magát ki nem tetetem, maga már nem ide való.

Azonnal irányított a budapesti Andrási út 70. sz. alatt, hadikórházba. Szept/ember/ 17 /-én/ meg is érkeztem, itt voltam okt/óber/ 2-ig. Orv/osi/ leletemben meg volt állapítva: idült tüdő-csúcs hurut, tüdőtágulás, gyengébb szívujj, nagyfokú vesebántalmak, ideggyengeség, ált. testgyengeség. Minden fegyveres és fegyver nélküli szolgálatra alkalmatlan, 70% /-os/ rokkant.

Okt/óber/ 4-én érkeztem Nagykanizsára. 13-án mentem felülvizsgálatra. Minden állami támogatás nélkül, egyszer s mindenkorra elbocsátottak a honvédség kötelékéből. 14-én megérkeztem, de mire. Szegény apám már az utójátárta, magam is beteg voltam, de mert mindég szeretett, s én viszont, éjt nappallá téve igyekeztem, ha lehet megmenteni. Naponta kel fűrösztetni, de már hiába volt minden, és a legnagyobb gyötrelmem az volt, hogy ehető kenyeret vagy tészta-t nem tudtam neki nyújtani utolsó napjaiban, sem petróleumot teremteni, hogy este világíthattunk volna. Oly annyira nagy volt az anyagi nyomorúságunk, hogy inkább a nyomor miatt a kórt tartottam megölőjének. Hiába volt minden, a mi szeretett apánk kit mindannyian mint legféltebb kincsünket dédelgettünk, 1917 okt/óber/ 26 /-án/ este 3/4 9 órakor megvált szörnyű szenvedéseitől. Mily önző az ember, halála után mondta meg dr. Grosz, kezelő orvosa, hogy megváltás volt neki a halála, mert 1 héttel előbb minden májaja a székeléssel elment. Nyugodjék áldott emlékü apám békével. Megfogadtam kihílt teste felett, meg fogok minden alkalmat ragadni alkalom adtán, hogy az ő és számtalan apák és anyák kínos szenvedéséért azok között leszek szívvel és lélekkel, kik ezen emberiség gyalázatát a háborút minden alkalmas eszközzel megdöntik, mindazokkal együtt, kik folytatják és megújítják. Okt/óber/ 28/-án/ helyeztük örök pihenőre. Teljesen egy fillér nélkül voltunk, én láncom és óráim és nővérem nyakláncát adtam be a közz/azdasági/bankba, és úgy takarítottuk el a családi temető-sírkertben.

Ezen szomorú napok után válságos volt saját életem is. Egész 1918 május végéig feküdtem, a tüdő és a vese nem akart engedni, és néha a szív is bele kontrázott. Ékszereinket úgy tudtuk megmenteni, nővérem és minden dohánygyári munkás 1918 hűsvétra és azután már többször is, gróf Károlyi Mihály népsz/ónok v. népszér/ü/ képviselő elterjesztésére, rendkívüli gyorssegélyeket kaptak. Első ízben 15 kor/onát/. Május után már volt munkám, egy új épület Árvai Istvánnak, H. Császár Károlynak (Kovácsi) és több apró javítási munkáim. Ezen közben a közviszonyok annyira leromlottak, hogy mindenütt csak sírás és keserűség lakozott a munkás nép között. A katonák lógása a front elül annyira elharapódzott, hogy majdnem minden szab/adságra/hazatérő polg/ár/társunk csak lógott. Nekem is egy volt tanoncom Hokkeizer Ferenc dolgozott hónapokon át, és nekem mindég igazolta szabadságát. Dolgoztam nálam Dolgos Gyula volt kedves tanoncom, Viczai János ifj., kit mint nagyon derék fiút tanultam megismerni.

Mielőtt megérkeztem volna, 1917 jún/ius/ 20-án városunkban meglehetősen csinos forradalmat rendeztek asszonyaink nyomorúságukban. Elverték Balla Maxi, Révész Arnold urakat, és ablakait betörve Révésznek még a bútorait is összetörték. Csak a rendőrség mentette meg őket. Ezek minden kezükbe jutott asszonyt kegyetlenül el kardlapoztak. Kovács Gábornét Edvi rendőr, Bognárné Czibrik Annát Szokolai Viktor.

Ezen asszony mozgalom annyira elmérgesedett, hogy katonai készütségnek kellett kivonulni. Azonban asszonyaink állítása szerint a vezénylő tiszt látván, hogy teljes baromi sorsba taszított asszonyok mozgalmával áll szemben, dacára, hogy egy huszárját az elkéseredett vitéz asszonyok egy kő hajtással megsebesítették, az asszonyok egy küldöttségével előteremtették Mészáros Károlyt, az akkori polg/ár/m/estert/, és most már ő adta elő az özvegyek, árvák, és az itthon kintott asszonyaink főbb panaszait, amelyre a törv/ényes/ orvoslást követelte. És ez időtől kezdve, néhány hónapig, mintha mindenki érezte volna, akik a hatósági ellátást igényelték, hogy kedvezőbb mennyiségű lisztet s egyéb élelmiszert vásárolhatnak jegyeikkel.

(A fentieket hon lévő ismerőseim bementése alapján jegyeztem ide.) 1918 évben mindvégig betegeskedtem, azonban mert a nyomor nagyon üldözött, már febr/uár/ban munka után néztem. Akadt is. Magam még képtelen voltam erre, azonban ágyamból felkelve lehetőség szerint mindég felüyeltem a munkára, hogy az tényleg szerkesztő is legyen. Október hónapig nem sok munkám volt, de fizetve az akkori viszonyok között oly fényesen volt, hogy tisztességesen kezdtem már élni. És tapasztaltam, ha minden olyan szerencsével jár, hitem szerint meg is fogok gyógyulni. Sem politika, sem más nem érdekelt, mindenek felett önmagamra gondoltam, hogy egészségem helyreállításával öz/gy/, beteges anyámnak támasza maradhassak, úgyszintén özvegyé vált nővérem és két gyermekének, amikor élet-halál közt voltam, nem kérdezte megadom-e, a keresetéből fődözte az én élelmezésemet is. Annyira magamnak, illetve hozzátartozóimnak éltem, hogy sosem gondoltam arra, hogy már két éves tanonc koromban az ifj/ú/ munk/ás/? tagja, titkára, alelnöke és felszabadulásomig elnöke voltam. Az ácssegédek egyesületét pedig, felszabadulásom után, addig fáradoztam, csúsztam, másztam az akkori volt vezetőség nyakára, hogy végre 1906 nyarán züllöttségéből és haldoklásából megmenteni segítettem, és a legnagyobb odaadással gyakoroltam magamat munkásszónoknak. Azzá akartam képezni magamat, de a sors másképp rendelte. A hegyről elindul egy kis gyenge forrás, még a falevelet sem igen bírja, s mire a völgybe ér, hatalmas malmokat is elhajt szörnyű erejével. Egy kimondott szó, melyre nem vigyázunk, talán nem is rosszakaratból, csak meggondolatlanságból hangzott el közönyösen. Az első embernek semmi, de nem áll meg a szó, és mire már az érdekelte fél tudomására jut, emberek megsülette és minden jóakarata van eltemetve. Így jártam én is. 1906 év végén javaslatot terjesztettünk a munkaadókhöz, azon reményben, hogy kérelmünk a kollektív szerződés tárgyában kellő méltánylásra talál. Nem úgy történt. Városunk legtekintélyesebb ép/ítési/ v/állalkozója — ifj. Fa Mihály — magához vette

régi megbízható, hű embereit (ácsok) Kerekes János munk/a/v/állalóval/ együtt. Kerekes János nekem egy elhalt kis testvérem után kereszt apám is volt. Annyira otthol volt az ács ipar terén, hogy hozzá hasonló képzett ember nem volt hamarosan, de sok gyereke volt, és meglehetősen iszákos. Dacára annak, hogy már nagy gyermekei voltak, Miska, Józsi, Jancsi már ácssegédek, de állandóan a nyomorúsággal küzdött. És mindig ezen szegény ember nyomorúságát használta ki Fa Mihály az ácssegédek ellen. Ugyanis az összes ács mesterek kizárták mindazon segédeket, akik nem akartak újra dolgozni szerződés nélkül. Most elemembe jöttem én is. Mint vez/etőségi/ tag apám iparával és nevében éjjel nappal úton voltam a vidéken. Nem ismertem fáradtságot, sem más akadályt vállalkozó utamban. Csótón, Vanyolán, Nyőgéren, Vaszaron, helyben annyi munkát /szereztem/, hogy apámnak 15–20 ember dolgozott a kizárás tartama alatt. A cél az volt, minnél kevesebb munkás legyen kénytelen várakozni. Továbbá lehetőleg mindig azokat vittük munkába, akik leginkább rá voltak utalva, és kiktől leginkább féltettük mozgalmunk sikerét. El voltunk tökével, hogy mivel éhséggel akarnak levenni bennünket, megfizetjük munkaadóinkat kapzsiságuk jutalmát. A fontos az, hogy a kizárás az ácssegédek teljes diadalával végződött, és köv/eteléseinket/ minden téren elismerték.

Ezen harc alatt ért az első csalódásom, tudniillik a kizárás 10-ik hetében már a központ is folyósított az ellenállási alaptól segélyeket hozzánk. Én mint titkár kaptam meg márc/ius/ 19-én az első összeget, annak szétosztásra való utasításával együtt déli 12 órakor. Szaladtam az akkori vezetőséghez, köztük Német Ferenc (Mendöl) és Gróf János, kiknek azonnal elszámoltam, és kiosztás miatt átadtam a kapott összeget. Magam pedig siettem a vasútra, mert vidéki munkát akartam vállalni, másnap vasárnap lévén, kettőt pedig már át akartam adni készen. Nyugodtan végeztem dolgomat, semmi olyat nem tapasztaltam, mi nyugtalanított volna. Vasárnap a déli vonattal érkeztem haza. Első utam a munkásotthon volt. Érdeklődéseimre bemutatották a segélykiosztási jegyzéket, rendben volt, nem sok volt, de a legnagyobb méregfogát néhány családos társunk szegénységének kihúzta.

Dolgom végezte után haza megyek ebédelni, búcsút veszek oszt/ályos/ társaimtól, és tudatom velük, hogy a jövő hetekben még több emberre is lesz szükség, s eltávoztam. Kapun kilépve hozzám szegődött egyik tanonc kori kollégám, Molnár Feri. Úgyes és jó fiú volt, azonban csak magának szeretett élni. Beszélgetve tartottunk együtt a női kórházig, itt elvált utunk, s akkor mondja nekem; igazán Józiska milyen emberek vannak! azt mondták az egyletben, hogy te vettél fel pénzt, és nem osztottad ki az ácsok között. Gondtalanul elnevettem magamat és mondtam: te csacsi tegnap délben vettem fel ezen összeget posta ut/alvány/ szerint, és azonnal átadtam elosztás miatt a vezetőségnek, íme itt van az átvételi elismervény, amit kaptam, és itt van a jegyzék, kiknek a bizottság kiosztotta a kérdéses összeget. Mindent bemutatok neki, és legjobb hangulatban elváltunk.

Még mindig ment voltam minden gyanútól. Este mert borívó nem voltam, elmentem a Graf kávéházba vasárnapi szokás szerint. Amikor a régi ismerős, kőműves munkás társaimhoz telepszem, hogy napi eseményeket megvitassuk, egyikük bizalmasan megkérdi tőlem, mi igaz abból; s ugyanazt mondja, mint délben Molnár Feri. De már egyik legjobb ismerős elvtársam felugrik, hogy nem szív egy levegőt olyannal, ki munkás társai pénzt elvitte. Meg voltam semmisítve, szemem, szám elállt ijedtemben. Végre magamhoz jöttem, de szégyenemben alig találtam magamra. Felszólítom őket. Elvtársak nem tudom tudják-e mit műveltek most önök velem szemben, olyan vádat hangoztattak, amit rendes viszonyok között a bíróságnál intéznék el magukkal szemben, azonban csak arra kérem magukat, a legközelebbi taggyűlésünkre meg lesznek hívva, és ott mondják el vádjaitkat szaktársaim előtt, de ha becsületes munkásoknak tartják magukat, ugyanitt tanúsítani fogják, hogy kiktől hallották ezen állítást és milyen formában.

Teljesen jóhiszemű emberek voltak, és készséggel megígérték. Másnap bementem a csoportba, és kértem felmentése-

met a titkárság alól. I. Másodszor taggyűlést kértem összehívni, mely tudomásul vegye lemondásomat II. Ugyanezen taggyűlés, vagy az általa kinevezett bizottság vizsgálja meg és állapítsa meg, kezeltem-e és milyen pénzt hűtlenül III. Ha nem, honnan és milyen célből és kik terjesztik rám a fenti megbecstelenítő koholmányt IV. Amennyiben a rágalmozót kitudják, teljes elégtételt kértem. Nem kívántam semmi mászt, mint, hogy a szaklapban ő maga jelentse be jó vagy rossz-hiszemű híresztelését.

A kért taggyűlés meg lett tartva, azonban a költemény szerzőjét nem sikerült kitudni. Március utolsó szombatján megtörtént a megegyezés a mesterekkel, ezután kérte a vezetőség újabb taggyűlést, hogy jelentkezze az illető, ha más tévesztette is meg. Hiába, leginkább Molnár Feri barátom lett megnevezve, akitől hallották az idegen szakmabeliek. De ő maga azt állította, ő is úgy hallotta mástól. Ez a vezetőség lemondott és indokolta, hogy egyik szakt/árs/ sem engedheti meg, hogy tőle gazdátlanul olyat vegyenek el, ami csak egyszerű lehet (becsület munkatársaival szemben).

Azonnal amint megérkezett a központhoz a jelentés, leutazott Pápára Bárdos Ferenc akkori közp/onti/ titkár, utána egy hétre Beke Miklós akkori közp/onti/ elnök. De a koholmány értelmi szerzőjét nem sikerült kitudni. Végre a vezetőséget nekik sikerült újra megalakítani, azonban én már hátrahozottan kijelenttem, mint tag mindenkor az első közt leszek, de nem tudnék oly társak közt vez/etőségi/ tag lenni, kik vénasszony szokás szerint mindenkit megrágalmaznak, hogy aztán ha melegire kerül a sor, letagadják. Igaz, hogy nevezett időben még fizette Kerekes Mihály szaktársam azon összeget, mit évekkkel előbb az első ács csoport tagdíjából el tulajdonított, amiért ő ki lett zárva az egyesületből. Most már nem törekedtem szónok lenni, rendszeren megtettem szakt/ársi/ köteleességemet, de már óvakodtam oszt/ályos/ társaimtól, mert láttam, hogy ez egy tömeg, ki máma felemel nekünk adja szívét, lelkét, csak azért, hogy holnap annál mélyebbre dobjon bennünket, habár ő maga is elbukik utánunk. Nem éreztem magam itthon jól, tehát dacára, hogy apámnak volt elég munkája, ha nem volt teremtettünk, aug/usztus/ hónap apám minden kérése ellenére felmentem Pestre dolgozni. A Velisch cégnél azonnal munkába is álltam. Bejárogattam a szakegyesületbe, megpróbáltam Beke és Bárdos rábeszélésére, hogy talán visszakapom régi törekvésemet. Hiába, itt sem ment, most már előfordult, hogy biz/alom/ ért. Kezdtam a régi módi szerint a bizakodást és lelkesedést, de nem ment. Mindig fejemben járt, akkor vágtak földhöz, mikor legbiztosabbnak éreztem magamat. Hamar felismerték a központhoz is, hogy egyelőre még nem kezdek semmit, de magam is. Azonban azon reményben, hogy elpárolog tőlem, annak tudata, ami történt, és ismét a köz emberek leszek, mindenképp igyekeztek megbecsülni, egyébként magam is akartam viszonzni jóindulatukat. Történt, hogy egy alkalommal (Ludovika utcában laktam Hakfelner Ferencéknél), hogy barátom és szobatársam, Feldman Feri ácssegéddel vasárnap este sötéttel találkoztam az Óriás utcában. Hóna alatt könyveket szorongat. Meglepődtem, mert sohasem tudtam, hogy ő vasárnap merre jár, és estélyenként ha faggattam, kitért a válasz elől. Azonnal szemrehányást tettem neki, hogy nem visz engem magával, pedig szeretek én is látni és tanulni. Ekkor vallotta be, hogy magán úton ácsm/esteri/ vizsgára készül. Fritz Ede ácsm/esternél/, és könyörgött, hogy ne adjam tovább, mert akkor neki a munkáról el kell tűnnie. Megígértem, de megkértem, csinálja meg az utat, hogy én is vele mehessek. Így esett azután, hogy én nappal dolgoztam, és este Fritz Edéhez jártam tanulni, aki engem két félévben az ács mesteri vizsgára előkészített. Azonban neki megvolt a jóakarata, hogy akár tíz évig is tanulhatunk, azonban a vizsgára még nem ereszt bennünket.

Erre aztán én 1908 telén végleg megjöttem, és a hátralevő tanulmányaimat 1910-ig befejeztem, és okt. 10-én Veszprémben le is vizsgáztam szerencsésen. Itt megemlékezem tanonc kori barátaimról. Gál József helybeli napsz/ámos/ ember fia, derék erős fiú volt, a legteljesebb erős emberek közé sorolható, kedves, szelíd és jó barát, kivel nem lehetett volna senkinek sem összeveszni. Horvát László Salamon községi származás. Atléta természettel egy csupa izom ember, mindenkit

gyanúsító irigy, engesztelékeny jóbarát. Mindkettővel Horvát Józsefnél voltunk tanoncok.

Oláh Sándor erős, szabadszájú fiatalember, kedves és jó barát, egyetlen nagy bűne volt önmagával szemben, hogy egy heti keresetét ha megkapta, mire szálásához ért, ritkán tudta kifizetni a szobaasszonyt, amíg pénze volt, mindig ivott. Egyébként annyira ragaszkodó és hű barát volt, hogy az ingét is levetette a barátjáért.

Amikor jelen soraimat írom, már ők rég kiszenvedtek. Elvitte őket, a mindnyájunkat kipusztító háború. Két előbbi orosz földön, utóbbi pedig olasz földön nyugosza békés álmait. Áldassék emlékük. Az itten ismertett esemény következtében egész másképp rendeztem be életem hivatását, mint ifjú szerettem volna. Azonban mint mester is sohasem feledkeztem meg munkás voltomról, mindenkor igyekeztem becsülni a régi oszt/ályos/ társaimat, munkásaimat pedig, ha voltak, magamhoz hasonló munkások tisztelével vettem körül, de minden politikától távol tartottam magamat.

Mindezen események mintha nem is velem történtek volna, annyira közömbös volt előttem a politika 1918-ban.

Néha mikor időm és kedvem volt, s egészségem engedte, kávéházba mentem. Június—július hónapban már sehol sem meséltek mást, mint a háború, ránk nézve közeli, de csúfos végét. Igaz, ha kedvenc lapjainkat olvastuk, állandóan tömve volt a dicsőséges győzelmektől, azonban később aztán buzdításul beismerték, hogy az ellenkezője az igaz. Rettentetes volt a munkások és tisztéses polgároknak az anyagi és erkölcsi szenvedése. Az erkölcsatlenség oly nagy volt, hogy a nőknek csak kis hányada maradhatott hű becsületéhez. Mindenki áruba bocsátá, mie volt. És mindenhol, hivatalban és egybeült, ezek voltak szépek, kedvesek tisztésesek. Kik csökönnyösen védték becsületüket, leginkább hadi kurváknak lettek még a legtöbb hivatalban is nevezve. Városunk hasonlított egy büntanyáéhoz, ahol nem lehetett mást látni, mint éhes, romlott, meggyötört gyermekeket, özvegyeket és a sírba taszított öreg édesapákat és anyákat egyrész, és megnőtt szarvú, hivalkodó tisztek, tisztviselők, hadiszállítók és felmentett termelőket másrészt. Tekintélyes nagyságban kezdtek szaporodni a katonaszökevények, így ment ország szerte. A katonai kormányzat rendeletére működött már a Budapesti rögtön/ítélő katonai bíróság báró Lukasics vezetésével.

Ezen újabbkori Hajnau parancsával tömegesen végezték ki a szökött katonákat. Lapokból sohasem tudtuk volna, mert ily forma közlések jelentek meg. A közvélemény megnyugtására utána jártunk, mi igaz azon rémségekből, hogy Lukasics parancsával a szökevényeket tömegesen végzik ki. Mindössze annyi az igaz, hogy a javíthatatlan szökevények elretentők például a megérdemelt büntetést nyerik el. Azonban gyakran egész névsor lett egyes lapokban, mint a cáfolat kísérelője leköszölve. A hazatérő szabadságos és szökevény katonák hajmerszű képekben festették le a fronton lévő állapotokat. Az élelmezés annyira rossz, hogy a legénység az éhségtől és a romlott lóhús élvezetétől már annyira leromlott és elkeseredett, hogy a büntetések fokozásával sem igen lehet már félemlíteni. A fronti büntetések közt a kikötés és a drót akadályok elé való kikötések már hatástalanok. Mind sűrűbben fordulnak elő egyes frontszakaszokon, lázadás szerűen a fegyelem megszégése. (Ezen a tavaszon véletlenül tanúja voltam, amikor Fülöp rendőr agyonlőtte az előtte menekülő Söldli József kat/ona/szökevényt. Ezen cselekmény elkövetője haramosan tettéért elő lett léptetve). (41—57 old.)

Szomorúan sötét korszak következett a magyar munkásosztályra és a szabadon gondolkodó elemekre. A románok aug/usz tus/ 4-én bevonultak Budapestre. Fridrich István nagyiparos és társai kérelmére a román katonai parancsnokság körül fogta és éppen ülésező magyar miniszteri tanácsot, feloszlatta és lemondásra kényszerítette. Habsburg József kormányzó és Fridrich István ragadták magukhoz a hatalmat a főnemesek, egyház és a ker/esztény/szoc/ialista/ pártokkal, és oly uralmi rendszert honosítottak meg, melyre a Dózsa féle paraszt lázadás óta nem volt példa. Egyetlen kínzókamra volt az egész ország. A megkínzottak borzalmas síkolya, a halálra vert és kízótt emberek hörgése visszhangzott belé. Akik tegnap még tántoríthatatlan vörösöknek val-

lották magukat, ismét a fórumon voltak. Elég volt valakire rámutatni, hogy kommunista, már a különítményi tagok munkába is vették. A munkásoknak színe, java százával lett felhajszolva és börtönre vetve. Az elfogott emberek kínzásához tartozott, hogy a megkötözött embereket az odacsődített ismeretlen vidékiekkel is agyonverették. Minden bírói eljárás nélkül, százával végezték ki a kommunista gyanús embereket. Huszár Károly, Haller István ker/esztény/ szoc/ialista/miniszterek bele-bele kontráztak a fajvédelem nevében, hogy mindent a zsidóknak köszönhet a magyar nemzet, tehát üsd a zsidót. A zsidó üldözés alatt mindenhol a munkás élet veszett, mert hisz a gazdag zsidóknak most is megvolt a kellő védelme: pénze. A szakszervezetek mindenfelé fel lettek oszlatva, a vezetők börtönben ültek, nagy részük kivégezve, az egyesületi pénzeket az akkori hatóságok elvették, és megszűnt minden lehetősége a munkások önvédelmének. József főherceg aug/usz tus/ 27-én lemondott kormányzói tisztéről. Helyette Horti Miklós tengerész főtitíz látta el a legfőbb állami méltóságot. Az aug. 31-én alakuló új kormányban 1 szoc/iáldemokrata/ is mint miniszter részt vett, de mert az országban a különítmények tovább folytatták kegyetlen tevékenységüket, kénytelenek voltak visszalépni a szocialisták. Habár a felelőtlen gyilkosságok már ritkábban fordulnak is elő, ott tartunk még mindig, mikor jelen soraimat írom, mint 19 őszén, most már vannak szocialista képviselők, beszélhetnek is néha, de az ellenforradalom minden alkotása fent maradt. Törvényeket hoznak mindenről, amivel a munkások és dolgozók nyomorát csak nevelhetik. 24 szocialista és 12 egyéb párti a néppel érző képviselő, amikor jelen soraimat rovom, annyit ér a nemzetgyűlésen, mintha nem is volna, bármit indítványoznak, mint hazaárulók le vannak hurrogva, mert hisz csak azok lehetnek hazafiak, kik az egyház, nagybirtok és a nagyrangúak érdekeit ápolják. A népek csak az a kötelessége, hogy dolgozzon és tőrjön. Hogy mennyire a dolgozók ellen van a jelen kormány minden munkája, mutatja a 3% forg/almi/ adó, a munk/ás/kereseti adója, határ vám a behozatalra. A gabonát s egyéb élelmet az országból kiviszik, de behozni nem engednek, hogy az élelem drágaságot fenntarthassák. A 19 őszén elkövetett rémtetteknek, tömegmészárlásoknak számtalan esetei illetékesek elé lettek terjesztve Siófok, Orgovány, Kecskemét, Devescer, Budapest, hatósági vizsgálat tömegmészárlásokban elmaradt. A nyilvánosságra hozó szerencsés volt, ha le nem zárták, a leköszölő lapokat elkobozták, megbüntették, esetleg egy időre beszüntették, a gyilkosok pedig, mint nemzeti hősök ünnepeletnek és közkegyelemben részesültek. A munkások százai pedig évekig börtönben, internáló táborokban szenvedtek, ha valahogy kikerültek a kivégzés. Szomorú napok voltak ezek, melyekre minden résztvevő, szenvedő, mint élete leggyásosabb korszakára csak megborzadva tud emlékezni.

Pápa 1925 aug 10.
Buday József (68—70 old.)

FORRADALOM PÁPÁN.

Személyes részvételem és közvetlen tapasztalatom.

Tekintettel az üldözésre minek folytán idő és hely adataim hézagosak mert csak emlékezésből tudom ide rögzíteni.

1918 november 1/-ét/ írjuk, tudtuk, hogy kitört a forradalom híre jött Tisza István halálának, de részemről kétkedéssel fogadtam. Folytatni akartam egyéni életemet tovább, a forradalombani részvétel nélkül. Azonban az ember tervez, a sors pedig kegyetlenül keresztül húzza számítását. Ünnepléven találkoztam embereimmel Dolgos Gyula és Hokkeir Ferenc közölte velük holnap elutazom munka ügyben és ők mit dolgozzanak. Azonban nem kellett elutaznom. Másnap várom az embereimet, nem jöttek. Egész dél előttvártam, még mindig nem jöttek. Ebéd után már nem tudtam türtözteni magamat, elmegyek hozzájuk, mert ami kis munkám volt, minél előbb be akartam végezni. Amind a városba igyekszem látom ám hogy kollégium felé özőnlík a piros és nemzeti pántlikás tömeg. Érdeklődöm és magam is bevegü-lök az áradatba. A ref. kollégium udvarán rögtönzött emel-

vényen tartanak beszédet a már jelentkezett és esküre bocsájtott nemzetőrökhöz. Tovább nem is kellett mennem, mert embereimet az esküre bocsájtott nemzetőrök közt láttam. A nemzetőröknek volt annyi fizetésük, mint akkor amennyit az ácsiiparban hetenkint kereshettek. Ami kis munkám volt, csak úgy tudtam befejezni, hogy minden nap más dolgozott rajta. Nem mertem több munkát vállalni, csak mit magam bevégeztem. De mert még mindig beteg voltam, teljesen beszüntettem. A hazatérő iparosok nagy összejövetelt tartottak az ipartestület helységében. Szenvedélyes szavakban fakadtak ki az ipart. elnök és előjáróság ellen. Fölháborodva tárgyalták hogy az ip/ar/t/estület/ vezetősége semmit nem tett a hadban levő iparosokért és nyomorgó családjaikért. Ellenben az ithol tartózkodó bőriparosokat sógoróság, komasági formában ellátták bőryanaggal. Csapó Géza felmutatott egy 5 cm h/összű/ 2 cm széles talpdarabot, heves kifakadásokkal kísérve, hogy mikor megjött szabadságra és bőrt kért hogy dolgozhasson ezt adták neki azon szavakkal hogy nem adhatunk meg kell a bőr az ithoniaknak. Valamennyi hadból megtért iparos családjának nyomorát festette le. Elhatározatottam az iparosok megszervezése. Minthogy az építőipart egymagam. képviseltem rám tartozott az építő iparosok megszervezése. Ezen kötelezettségemnek úgy feleltem meg, hogy legközelebb kevés kivétellel megjelentek az építő iparosok egy nagy iparos gyűlésen, melyen megalkották az iparosok szabadszervezetét és megválasztották szakma szerint a bizottságot. Úgy szintén a külön szakmai megbízottakat. A szabadszervezet jegyzője én lettem, melyet csak márc/ius/ 24-én a komün megalakulása után adtam vissza megbízóimnak. A nélkül hogy akartam volna, forradalom áramlásának közepébe jutottam, amelyel megszünt minden tehetségem, hogy kiterheltem volna. Elnök Datler Szilárd lett, meg lettünk bízva, hogy alapszabály tervezet készítsünk, melyet február 19-én 1919 ben alapos elbírálás után a Közgylés jóvá is hagyott. Bármerre tekintettünk, akárhová mentünk mindenhol az elégedetlenség a züglódókat találtuk. A frontokról haza özönlő, semmi nélküli emberek nagy része előzönlötte az utcákat városunkban, a sok évi nyomorúságos élet s az általuk a családban is tapasztalt nagyfokú nyomor és kétségbeesésbe taszítottság minden szélsőséges demagógiának volt a melegágya. E tömeg mindenre kapható volt a pillanatnyi látszólagos előnyökért. Kis városunk közeli jövője borzalmasnak ígérkezett. Városunk lakossága három osztályba sorakozott ezen időben. Egyik rész minden áron és minden eszközt alkalmasnak találva igyekezett mindenáron előnyöket megszerezni, melyeket meglátott, mutattak, vagy hallott valahol. Másik rész kihasználni a tömegek elkeseredett és nyomorukbn mindenre kaphatóságát Zsilavi Sándor kath/olikus/ tanító, Tihanyi Márk bencés tanár, Hajnóczki Árpád könyvkereskedő és a ker/esztény/ szoc/alisták/ Szalai Lajos és Madarász József vezetésével mindenhol bujkálva a tömeget a zsidók, mint minden baj kútforrásának ellene igyekeztek izgatni. Zsidó volt mindenki, vagy Zsidó bérencz, ki a papok szekerét vonakodott húzni. A harmadik rész mely felismerte az eshetőségek veszedelmeit, igyekezett mindenhol, minden zavarnak kitérését terjedését megakadályozni esetleg elejét venni. A hivatalnoki osztályból dr Tenczlinger József vezetésével, Körös Endre, Sarudi György, Györi Gyula, Kristofi Gyula, Tancos Antal, dr Csoknyai János. Szocialisták részéről dr Balla Róbert vezetésével Muli József, Renner Ármán, Torma Lajos, Buxbaum Béla, ifj. Kerekes János, köztük szerény tehetséggel magam is igyekezvén egy kitűzött cél érdekében a rendet s nyugalmat fönt tartani, biztosítani. A fent nevezett emberek és a mértékletet és célt ismerő komolyabb munkások ügybuzgalmának éjjelt nappallá változtató fáradozásainak köszönhető, hogy nagyobb rendzavarások nem voltak az első időben. Bennünket irányított az a tudat, hogy a forradalom vívmányai csak a tömegek lelki nyugalma mellett lehet a közre értékes és gyümölcsöző. November hóban (1918-ban) a megalakuló árviszsgáló bizottságba mint bizottsági tag be lettem választva, és komün alakulásig eleget is tettem eme megbízatásomnak. A biz. elnöke Lakos Béla tanár volt, kire lehet mondani elég lelkiismerettel végezte áldatlan megbízatását. Nekünk iparos és kereskedő tagoknak

nagyon nehéz helyzetünk volt a biz/ottság/ban. Iparostársaink bizalma állított azon helyre, és állandóan ipari és kereskedelmi, közszükségleti cikkek áraiban kellett véleményét nyilvánítani, éspedig nagyon sok esetben beszámlák felfogása és anyagi érdekei ellen. Azonban mivel csak véleményező testület volt, és mint ilyen nem is sok eredményt érhetett el a közjó javára. Másrészt a meglevő kevés áru mind magas áron beszerzett külföldi cikk lévén nem igen lehetett az árakat mérsékelni. November és december hónapban a párt tárgyalásokat folytatott a helybeli kereskedői karral melynek eredménye lett hogy a kereskedőknél vásárló igazolt szegény sorsú munkás család a vásárolt árnak 50%/-át/ visszakapta. Ezen párt bizottság és kereskedői érdekeltég egy feles bizottságot választott 11 taggal elnök lett Beke Miklós kereskedő s mert a párttól senki nem akarta a meglejtenés közül idejét ingyen feláldozni a titkárságot elfogadtam melytől február 6-ig nem is tudtam megszabadulni. Most már anynyira le voltam kötve, hogy naponta gyakran a hajnal vetett haza. Beke Miklóssal átvizsgáltuk a munk/ás/ és szegényebb sorsú tisztviselők háborús vásárló könyvecskéit anyagi helyzetének céljából, az ismeretlen vagy kétes vagyoni helyzettel rendelkezők könyvét közös bizottság elé vittük elbírálás végett. Azoknak könyveit, kik ezen kedvezményre jogosultnak találtunk, kölcsönös kézjegyünkkel való ellátás után, a város bélyegzőjével hitelesítettük. Amikor reméltük, hogy valahol tisztá képet nyertünk, megjelentek a ker/esztény/szoc/jalisták/ is, Madarász József akkori titkáruk vezetésével, és hasonló részt követeltek. Azonban mert a pártatlanságnak voltam híve, a párt minden megkérdezése nélkül is tagjai érdekeit is igyekeztem kedvezően elintézni. Ezen ügyből kifolyólag már többiben a ker/esztény/szoc/jalista/ egyesületben kellett az általunk felvett igényloket összeírnom. Habár egy világ választott is tőlük el, rövid működésem, melyet vigyáztak, teljes bizalmukat megnyerte. Időközben megalakult a katonai és munk/ás/ tanács is, melynek üléseire iparos társaim engem és Kümmer János barátomat küldöttek ki. Amivel a felgyülemllett munkámat a párt akkori irodájában (főisk/ola/ és Kossuth utca sarok) végeztem és tudták, hogy vagyontalan szegény vagyok, kezdettek érdeklődni miből élek. Azt kívánták tőlem, hogy a már akkor bevezetett munk/a/nélküli segélyt vegyem igénybe, s mert, hogy munkaadói múltamra hivatkoztam, ígérték, hogy azért majd el lesz intézve. Azonban én ezen ajánlatot sértődve visszautasítottam. Későbbben Buxbaum B. és Molnár A. Balla és a ker/esztény/szoc/jalista/ Zsilavi S. tanító rábeszélésére beléptem a nemzetőrségbe. A nemzetőrségben ismét bizalmi állásba jutottam, kötelességemmel lett vége hogy mint polgári egyén az őrhelyeken a rendellenes állapotokat figyeljem, s esetről esetre jelentsem. Szolgálatom idejét tetszés szerint osztom be. Segített rajtam mert azon időben nagy pénz volt 10 napra 30 Kor. Azonban 20 napi szolgálat után, mert természetem és felfogásommal ellenkezett, otthagytam. Inkább tovább nyomorgok, semmint besúgó legyek bármely irányban.

A kereskedő üzleti élet nagyon kockázatos volt ezen időben. Állandó rablásnak volt kitéve. A felsővárosban lakó hithű, köztük még néhány jobb módú lakosság, úgyszintén a falura megtért katonák, s egyéb zsidóellenes elemek állandóan a Kossuth utcán és Fő utcán cirkáltak, ha valamelyik zsidó üzletet kinyitottak, egy-két egyén bement, s míg kilettek szolgálva, máris előzönlöttek rablási s egyéb nem épületes szándékokkal. Azonban a szoc/iáldemokrata/ párt emberei bizalmi megbízottai mindenhol megakadályozták, bármi súlyos lopás, vagy egyéb rablási szándékot, bármennyire erőlködtek is az antiszemita bujtogatók. E helyett a párt törekvése oda irányult hogy a gazdagabb polgárokat; úgymint kereskedő és iparosok minnél tekintélyesebb önkéntes adományokkal járuljanak hozzá a leromlott népjólét támogatásához. És a polgártársaink dicséretükre lehet mondani elmentek az áldozatkétség határáig. A város vezetősége óriási erőlködések közt próbálkozott meg a tömegeknek foglalkoztatása és kenyérkeresethez juttatása érdekében. A párttal egyetértve, mindenhol a tömegek, a munka egyedüli boldogító áldását hirdették. A forradalom zavaros idejében a nagygazdaságokban legtöbb helyen a krumpi és kukorica künt

rekedt, szedetlenül. A falusi lakosság nem volt hajlandó az uraságuknak kiszedni, tehát a város megállapodott a bérlők és gazdákkal, hogy a városiak bizonyos részért felszedik. Igen ám, más ígérni, más azt meg is tartani. Amikor a helybeli mezői és intelligensebb ipari munkások az egyes birtokon ezen célból megjelentek, a legtöbb uraság már eltagadta a megállapított részesedést. Ezen eljárás annyira elkedvetlenül tette az ipari és egyéb helybeli munkásokat, hogy többé hiába hívták vagy küldötték őket. A legtöbb termés künt vezetett a földeken.

A jelen nagyon sivár volt azonban annál nagyobb reményekkel biztatott bennünket a jövő. Az iparosok érdekcsoportja többszöri tárgyalás után megállapodást létesített az uradalom nevében Vüsz Ferencz igazgatóval, a néhai Tizes malom vízereje és telepéhez tartozó terület és épületek átadására, az alakítandó ipari közös munkatelep céljaira. A városal elvi megállapodás jött létre az uradalmi tókerlek egyenes irányban a vasút felé a gyümölcsöst is beleértve az iparosok és ipari munkások részére építendő új városrészcéljaira. Ugyanígyen célból a tisztviselők a tanítóképezde háta mögötti üres telkeket s a földm/ives/csoport a Celi vám körüli részeket. Egyébként a város is nagyszabású építkezési sorrendet dolgozott ki. A meglevő iskolákat fejleszteni. A régen sürgött közórházat, gyermek menhelyet és egyéb kultúr intézmények létesítését. A város alácatornázását, vízvezeték kibővítését, és a Pápa—Devescer vasút vonalnak az állammal kiépítését a város hozzájárulásával. Több gyár építést, és a műtrágya gyárnak üzembe helyezését. Mindezen dolgok már annyira előre haladott állapotban voltak hogy, 1919 febr/úár/havában a város pártküldöttséget menesztett ezen ügyek lehet, mielőbbi elintézésére a minisztériumba. A küldöttség tagjai lettek. Kristófi mérnök és én az építés és vasút, úgy szintén ipari felszerelés és építési anyagok tárgyában. Lakos Béla tanár és Viczai János a telek, Kórház és egyéb rendészeti ügyek tárgyában. A költségeinket a város fedezte, de oly mesés nagy összeggel, hogy az öt napi ottartózkodást Budapesten Kristófi Gyula és Lakos Béla mint jobb konyha és lakáshoz szokott egyének, csak 3 napig bírták. Az akkori feljegyzéseim közül talált töredéke alapján a következőknél voltunk mint miniszterek vagy államtitkároknál.

Tóth Elemér kinél legelőbb érdeklődtünk az egész küldetésünkre kiható és hasznos felvilágosítást és utasítást adott. Szauner a vásárok ügyében, Fridrich István a kisbéri tűzifa Somogyi Pál vall/ás/ügyi/ polgári leányiskola kibővítése. Regnicz Béla pénzügy földink pénzügy és vasút, gyár. Degré az áruszora. Börcsök, parcella, dr Mali F ipariügy Buday Béla vasút, Buza Barna parcella és erdő ügy, Garbai S. téglá és építkezés, Hadügyben barak és famegmunkáló gépek a fog/oly/táborokból Méhely államtitkár utasítással látott el bennünket, a kért és feltételeken megígért dolgok ki-sajátítása illetve eljárási ügyben. Végül a propaganda bizottság székhelyét kerestük fel.

Viczay János ács segéd barátommal egy heti távollét után a legjobb reményekkel haza érkeztünk. 1919 aug/uszus/ 8-án történt elfogatásom után, az akkori ellenünk eljáró hatalmasok minden értékes tudományos könyveimet és feljegyzéseimet elhurcolta, amíg benn sínylődtem rettenetes fogságomban, így nem tudom az egyes események történéseinek pontos idejét feljegyezni. Pestre küldetésünk 19- vagy 20-án történt vasárnap éjjel febr/úár/ hónapban, utánna vasárnap éjjel megérkeztünk. Mindenhol a legjobb ígérekkel bocsájtottak el bennünket. Meg kell még említenem, hogy amikor Pestre érkeztünk, nem tudtam lakást kapni. Viczay János ajánlata-ra felkerestem neki egy ismerősét, Szimacsek Helén öz. asszony földinket. Szívesen fogadott, ellátott bennünket mindennel, mi a szerény megélhetéshez kellett. Amikor eljöttünk és hálás szívvel kértem, hogy mit fizetek, majdnem hogy megharagudott, mert mind mondotta, nagy öröme tellik abban, ha a megszorult földijein segíthet. És nem tudtam hogy ezen tisztas özvegy, kinek nagyon szép és jólnevelt három lányát is alkalmam volt megismerni; Nyilvános házat tart fenn a munkás utcában. És ezen asszonynak a mai napig sem tudtam hálámat semmi féle alakban leróni.

Fontosabb történések (események).

1918. Nemzeti tanács alakulása nov/ember/.

1918. Beléptem Balla R. Bukszbaum és Zsilavi Sándor rábeszélésére a nemzetörségbe dec/ember/ 4. kiléptem dec/ember/ 14 én.

1919. I. 4. Tüntetés a vallásoktatás eltörlése ellen a kollégium udvarán kávéház ablakából néztem végig a felvonulást, bizony csak öreg asszonyok és emberek mentek a tüntetők zászlai alatt. Szónok Gyurácz F. püspök és Szücs Dezső később városunk képviselője. január 4-én.

1919. febr 9. 4 ór/akor/ párttestületi közgyűlés puccsal. Az ipartestület kebelében megegyeztek a szoc/iáldemokrata érzelmű ip/arosok/ a ker/esztély/szoc/ialista/ iparosokkal egy közös listára vonatkozóan, mely szerint az iparosság surlódásának megszüntetése végett egy megállapított listára szavaznak.

Amikor a megegyezés megtörtént becsület szavával kötötték le magukat a felek. (Ker/esztény/szoc/ialista/ részről Csapó Géza és társai.) Amikor feloszlott az értekezlet felvonultak, a Polg/ári/Kör helységében és új listát készítettek. Másnap mire beadtuk a hiv/atalos/ listát Stern Ernő nyomdájába, már tudtuk az ellenlista is, hogy ott van. Azonban minden körülmények közt akartuk, hogy megtudjuk állapítani, mennyire komoly az ellenpárt ígérete, és egyes vezetőinek becsület szava. Amikor febr/úár/ 9-én gyülekeztünk a közgyűlésre, már akkor ők sorfalat álltak az ajtóknál, és osztogatták szavazó lapjaikat. Ennek ellenére is csak régi vezetőség lemondása után, a szavazás előtt adtuk kiosztás miatt ki a hiv/atalos/ szavazó lapokat. Természetes, hogy elbuktunk és csak egyetlen szótöbbséggel. Azonban megnyertük annak tudását, hogy velük együtt dolgozni nem lehet, mert mindent felhasználnak a mások megrottására, és a becsületű akkor náluk nem számít.

Mi szocialista érzelmű iparosok tovább fejlesztettük az iparosok szabad szervezetté, és az ipartestület dolgával többé nem törődünk. Ennek alapító tagja és titkára voltam elfogatásomig. Dattler Szilárd festő pedig elnöke volt.

1919 február 8-án a város és Nemzeti tanács a tanítóképző környékét a tisztviselők, tókerleket a várkertben át a vasútig az iparos és segédek a celi úti vám környékét a földm/ives/ kiscsardák és munkások háztelkeinek adására elhatározta. Élő marha csempészés megakadályozására Sopronon át Ausztriába febr/úár/ 8. Munk/ás/fogy/asztási/szöv megalakulása 50 kor. részvényekkel febr/úár/8. Az első pap nélküli temetés febr 4. Füzéné d/ohány/gyári m(un)kás/nők elnöke. Népgyűlés a valás okt/atás/ eltörléséért, jelen volt Serak helybeli káplán, mint a val/lás/okt/atás/ védelmezője. Dacára, hogy a munk/ás/ körökben minden egyháziakkal ellenszenveztek, őt mégis nagyon megbecsülték rokonszenves magatartásáért febr/úár/ 1.

1919 febr. 18 Mezőgazdasági Járási értekezlet nagytkarék nagytermében eredménytelenül, oszlott szét egyes birtokosok csökönyös munkásellenessége miatt.

Febr/úár/ 18. A novemberben alakult nemzeti tanács a mai nap feloszlott, hogy helyet adjon a néptanácsnak.

Febr/úár/ 24. A néptanács megalakult a mai nap. Tagjai a Szoc/iál/dem/okrata/ párt által ajánlott emberek. Tanácselnök Dr. Balla Róbert.

Febr/úár/ 24 visszaélés az ingyen fával, többeket megfogtak rajta, és magam is Feljelentettem Bartos fakeskedőt. Polák Rudolf a város által kérelmezett, szegényeknek ajánlott uradalmi várkerti fából az akkor divó tűzifa árnak 1/4 ért. Polák tovább adta Bartos fakeskedőnek, aki tekintettel hogy sehol máshol tűzifát nem lehetett...

(71—79 old.)

(Itt ér véget B. J. emlékkönyve.)

Der Lebensweg eines Handwerkmeisters Das Gedenkbuch des Zimmermeisters József Budai im ungarischen Städtchen Pápa

Das Leben eines kleinstädtischen Zimmermeisters ist gewiß nicht allzu reich an besonderen Begebenheiten. Der Lebensweg eines solchen biederen Handwerkers bleibt zu meist recht unbeachtet, wenn auch in manchen Fällen eine genauere Kenntnis eines solchen Lebensweges für das Gesamtbild sehr aufschlußreich sein kann und diesem wertvolle Einzelzüge hinzuzufügen vermag.

Verfasser ist in der glücklichen Lage, daß er die recht spärliche Memoirenliteratur dieser Art durch Publikation einiger ausgewählter Kapitel aus dem Gedenkbuch eines Zimmermeisters namens József Budai aus dem ungarischen Städtchen Pápa bereichern kann.

Zimmermeister József Budai (1885—1927) gehörte zeit seines Lebens wirklich nicht zu den bekannteren Mitbürgern seiner Heimatstadt. Nachdem er den Beruf seines Vaters erlernt hatte, ward er auf dem althergebrachten Wege seines Berufes zuerst Handwerksbursche, dann Gehilfe bis er sich schließlich 1910 in Pápa als selbständiger Handwerksmeister einrichten konnte. Als Lehrbursche und Gehilfe wurde er mit der gewerkschaftlichen Bewegung bekannt und wurde später an führender Stelle ein kämpferischer Vertreter der organisierten Gehilfenschaft.

Im Ersten Weltkrieg leistete er in Siebenbürgen und in Galizien anderthalb Jahre lang Kriegsdienst. Die hier gemachten Erfahrungen ebenso wie das Elend im Hinterland

stärkten sein Klassenbewußtsein. Als dann zur Zeit der bürgerlichen Oktoberrevolution der Weg des Handelns auch für die Arbeiterklasse frei wurde, suchte er sofort wieder Anschluss an die sozialdemokratisch geleitete Gewerkschaftsbewegung und gelangte in die Führungsspitze seiner beruflichen Gewerkschaft. In dieser Eigenschaft beteiligte er sich auch an der Arbeit verschiedener Ausschüsse, die damals das Leben seiner Stadt leiteten.

Nach Ausrufung der Räteherrschaft in Ungarn zog er sich allmählich aus allen öffentlichen Funktionen zurück, denn als überzeugter sozialdemokratischer Parteigänger konnte er kein Verständnis für die unerläßliche Notwendigkeit der Proletariendiktatur aufbringen.

Das tragische Schicksal wollte es jedoch, daß auch József Budai nach Zusammenbruch der Rätediktatur im August 1919 verschleppt wurde und war mehr als ein Jahr lang interniert, bzw. in Kerkerhaft.

In den Jahren 1925—1927 brachte er seine Erinnerungen in Form einer Gedenkschrift zu Papier. Diese ist ein einziger Protest gegen Krieg und Unterdrückung.

Er schied im Jahre 1927 an den Folgen eines sich im Krieg zugezogenen Herzleidens aus dem Leben.

Der Inhalt des Gedenkbuchs wird nur fragmentarisch publiziert. Aber diese recht breite Auswahl genügt, um József Budai's Lebensweg sehr genau verfolgen zu können.

István Berta

Carrière d'un artisan Les mémoires de József Budai, charpentier de Pápa

La vie d'un artisan établi dans un petit bourg ne surabonde point en événements notables. Nous ne connaissons pas les menus détails de leurs vies, quoiqu'en dressant un tableau général, la connaissance d'une telle carrière nous peut être très utile en enrichissant la vue d'ensemble d'éléments très précieux.

En publiant des passages des notes d'un charpentier de Pápa — József Budai — nous voudrions augmenter le nombre assez restreint des mémoires.

József Budai (1885—1927) n'appartenait pas aux notabilités de Pápa. Ayant embrassé la carrière de son père, il passa par la voie habituelle: apprenti, compagnon et depuis 1901 il travaillait en maître indépendant. Pendant les années de son apprentissage et de son compagnonnage il se joignit au mouvement syndical et devint le chef combattif de l'organisation des compagnons.

Pendant la première guerre mondiale dix huit mois durant il fit son service militaire en Transylvanie et au front de Galicie. Les expériences y acquises, de même que les souffrances de l'arrière-pays rehaussèrent encore sa conscience de classe,

et quand la révolution démocratique bourgeoise donna libre voie à l'action ouvrière, il se rallia tout de suite au mouvement syndical social-démocrate et redevint un des dirigeants de l'organisation professionnelle des charpentiers. Il prit part au travail de différentes commissions qui dirigeaient la vie de la ville.

Après la proclamation de la République des Conseils Hongroise, il se retira peu à peu de la vie publique, puisque — social-démocrate vaincu — il ne comprenait pas la nécessité de la dictature.

Sa tragédie est qu'il fut traîné pourtant en captivité, et il passa plus d'un an en camp de concentration et en prison.

Il écrivit ses mémoires entre 1925 et 1927: ce sont une protestation contre la guerre et contre l'oppression.

Il mourut en 1927, d'une maladie — affection cardiaque — attrapée au cours de la guerre.

Nous ne publions pas ses mémoires tout entiers, mais les échantillons abondants nous permettent de suivre la carrière tout entière de József Budai.

István Berta

Жизненный путь ремесленника Мемуары папйского плотника Йозефа Будаи

Жизнь ремесленника небольшого города небогата событиями. Их жизнь в подробностях нам неизвестна, тем более интересны такие воспоминания, во многих случаях помогающие нам нарисовать общую картину быта и ценными штрихами обогащающие и дополняющие ее.

Автор пользуется счастливым случаем опубликовать записки папайского плотника Йозефа Будаи и этим самым пополнить эту весьма редкую мемуарную литературу.

Йозеф Будаи (1885—1927) не относился к выдающимся личностям Папа. Профессию ему выбрал отец, и он прошел обычный в этих случаях путь от ученика до подмастерья и мастера. Как самостоятельный мастер он работал с 1910 года. Еще будучи учеником и подмастерьем он включился в профсоюзное движение и стал боевым руководителем объединения подмастерьев.

Во время первой мировой войны он полтора года пробыл солдатом в Трансильвании и на глицийском фронте. Здешние впечатления, а также нищета тыла укрепили в нем классовое самосознание, и когда буржуазно-демократическая революция открыла путь для рабочих дейст-

вий, он тут же включился в профсоюзное и социал-демократическое движение и снова стал одним из руководителей профессионального объединения плотников. В этом качестве он принимал участие в работе различных комиссий, направлявших жизнь города.

После провозглашения советской республики он постепенно отстраняется от работы, так как будучи убежденным социал-демократом, не мог понять необходимости диктатуры.

В августе 1919 года его несмотря на это арестовывают, и он больше года провел в концентрационном лагере и тюрьме.

Мемуары, написанные им между 1925—27 годами, стали обличительным документом против войны и угнетения.

Умер он в 1927 году из-за болезни сердца, приобретенной на войне.

Мемуары мы публикуем не полностью, но по избранным частям можно проследить весь жизненный путь Йозефа Будаи.

Иштван Берта